

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Rozpad Československa po roce 1989
Alena Přídová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Rozpad Československa po roce 1989

Alena Přídová

Vedoucí práce:

PhDr. Robin Kvěš

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Ráda bych poděkovala PhDr. Robinu Kvěšovi za milou a vstřícnou pomoc při psaní bakalářské práce, zvláště za cenné rady a čas, který mi věnoval.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	7
1 ÚVOD	8
2 HISTORIE SPOLEČNÉHO SOUŽITÍ ČECHŮ A SLOVÁKŮ	11
2.1 První republika.....	13
2.2 Období druhé světové války	19
2.3 Poválečné období	21
2.4 Období Pražského jara a normalizace	32
2.5 Shrnutí	36
3 ČESKOSLOVENSKO DO SVÉHO ROZPADU NA KONCI ROKU 1992	38
3.1 Politický vývoj do voleb 1992.....	38
3.1.1 Spor o název státu.....	39
3.1.2 Spor o rozdělení kompetencí.....	41
3.1.3 Jednání o ústavě	42
3.2 Ekonomická transformace	43
3.2.1 Hospodářská politika v roce 1990	45
3.2.2 Hospodářská politika v roce 1991	46
3.2.3 Hospodářská politika v roce 1992	48
3.3 Hospodářská situace v důsledku transformační recese	48
3.3.1 Zbrojní výroba.....	50
3.3.2 Zahraniční obchod.....	52
3.3.3 Míra nezaměstnanosti	54
3.4 Politické důsledky ekonomické transformace	55
3.5 Volby 1992.....	58
3.5.1 Volební kampaň a nálada společnosti.....	59

3.5.2 Český a slovenský stranický systém	60
3.5.3 Občanská demokratická strana a česká politická scéna	61
3.5.4 Hnutí za demokratické Slovensko a slovenská politická scéna	62
3.5.5 Výsledek voleb a povolební vyjednávání.....	63
3.6 Koaliční jednání ODS-HZDS	65
3.7 Shrnutí	68
4 DALŠÍ PŘÍČINY ČESKO-SLOVENSKÉHO ROZCHODU	69
4.1 Historické příčiny	69
4.2 Rozdíly české a slovenské politické kultury.....	69
4.3 Chybějící funkční ústava.....	69
4.4 Zájmy nových politických elit	70
5 ZÁVĚR.....	71
POUŽITÉ ZDROJE	73
RESUMÉ	78

SEZNAM ZKRATEK

ČNR – Česká národní rada

ČSSD – Československá sociální demokracie

FS – Federální shromáždění

HSL'S - Hlinkova slovenská lidová strana

HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko

KDH – Křesťanskodemokratické hnutí

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie

KSČ – Komunistická strana Čech

KSS – Komunistická strana Slovenska

LB – Koalice Levý blok

LSU - Liberálně sociální unie

MKDMESWS – Koalice Maďarské křesťanskodemokratické hnutí,
Együttelés-Spolužitie-Wspolnota a Maďarská lidová strana

ODS-KDS – Koalice Občanská demokratická strana a
Křesťanskodemokratická strana

OF – Občanské fórum

RVHP - Rada vzájemné hospodářské pomoci

SDL – Strana demokratické levice

SDSS – Sociálně-demokratická strana na Slovensku

SNR – Slovenská národní rada

SNS – Slovenská národní strana

SPR-RSČ – Sdružení pro republiku-Republikánská strana
Československa

VPN – Veřejnost proti násilí

1 ÚVOD

Rozpad České a Slovenské Federativní republiky na konci roku 1992 byl především důsledkem problémů státu, které přetrvávaly od založení Československa v roce 1918. Důvodů ke konečnému rozpadu společné federace Čechů a Slováků bylo několik. Tato práce se však zaměřuje na aspekty ekonomické, které velmi urychlily proces dělení, díky hospodářské a sociální krizi, vzniklé během ekonomické transformace. Radikální přechod od centrálně řízeného státního hospodářství k tržní ekonomice měl totiž na Slovensku mnohem dramatičtější dopad než v české části státu. Kořeny rozdílné ekonomické úrovně a s ní spojené odlišné vnímání hospodářských změn lze však pozorovat již v minulosti.

Tato práce si klade za cíl vysvětlit, jak moc důležitým faktorem v politickém a historickém vývoji Československa byla rozdílná hospodářská úroveň Slovenska v porovnání s českými zeměmi a jak velkou úlohu sehrály ekonomické aspekty v konečném rozdělení na dva samostatné celky. Práce je proto koncipována do dvou hlavních kapitol; historie společného soužití Čechů a Slováků a období Československa v letech 1989–1992. Vzhledem k ekonomickému podtextu tématu jsou v práci pro větší přehlednost zařazeny tabulky.

V první hlavní kapitole se tato práce zaměřuje na historický vývoj společného státu. K pochopení příčin rozdílné ekonomické úrovně obou částí Československa a ekonomických aspektů rozpadu je nutné podívat se již na vývoj v 19. století. Úvod první kapitoly se proto věnuje rozdílnému hospodářskému vývoji v českých zemích a Slovenska v průběhu průmyslové revoluce. Práce je dále rozdělena na období první republiky, druhé světové války, poválečné období a období Pražského jara a normalizace. V každé části kapitoly se práce nejprve věnuje charakteristice období, jejímu politickému vývoji i vzájemnému vztahu

Čechů a Slováků. V náčrtu ekonomického vývoje se práce zaměřuje na rozdílný dopad a vnímání hospodářské situace z pohledu českých zemí a Slovenska. V závěru každé podkapitoly se práce zaměřuje na důsledky, které ekonomická situace měla na politický vývoj. První kapitola práce pro popis ekonomických změn vychází nejvíce z prvního a druhého dílu knihy *Hospodářské a sociální dějiny Československa* od autora Václava Průchy. K pochopení politického vývoje, zejména na Slovensku, je využita publikace Dušana Kováče *Dějiny Slovenska*, k tématu slovenského státu pak dílo Ivana Kamence *Slovenský stát*.

Druhá kapitola se věnuje problematice Československa v období od sametové revoluce v roce 1989 až po definitivní rozpad na konci roku 1992. Úvod této kapitoly se zaměřuje na popis vnitropolitických svárů a sporů, které vyplynuly z nově nabyté demokracie, jako byly diskuze o státoprávním uspořádání, problémy s přijetím názvu státu či rozdělení kompetencí v rámci federace. Nejdůležitější částí této kapitoly je pak problematika ekonomické transformace. Její obsah je pro přehlednost rozdělen podle působnosti do tří let (1990, 1991, 1992). Ekonomická reforma velmi zasáhla obyvatelstvo celého československého státu, avšak dramatičtěji změny pocítila slovenská část. Práce tento fakt dokazuje srovnáním české a slovenské hospodářské situace. Zaměřuje se především na nejvíce zasažené oblasti, jako byl zbrojní průmysl, zahraniční obchod a míra nezaměstnanosti. Hospodářská situace se silně promítla i do politického vývoje, zejména do průběhu voleb v roce 1992. Práce se proto věnuje popisu české a slovenské politické scény a postoji, který tyto dva oddělené stranické systémy zaujaly vůči ekonomické reformě a z ní plynoucí hospodářské situaci. Závěr druhé kapitoly stručně rekonstruuje průběh koaličního jednání stran ODS a HZDS, který vedl k rozpadu společného státu Čechů a Slováků na dva samostatné celky. V této části práce bylo nejvíce čerpáno z díla Jana Rychlíka *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*, pro popis

ekonomické transformace pak z literatury Libora Žídka *Transformace české ekonomiky 1989-2004*.

Pro ucelenou představu o tom, jak velkou roli hrály ekonomické aspekty v rozpadu Československa, slouží třetí kapitola. Ta stručně popisuje další důvody rozdělení státu. Mezi nejdůležitější faktory patřily historické příčiny, rozdíly české a slovenské politické kultury, chybějící funkční ústava a zájmy nových politických elit.

2 HISTORIE SPOLEČNÉHO SOUŽITÍ ČECHŮ A SLOVÁKŮ

28. října 1918 se na troskách habsburské říše zrodil československý stát. Vedle sociální a politické diferenciaci se jednalo i o spojení dvou různorodých oblastí lišících se ekonomickou strukturou, civilizační úrovní, životním standardem, historickými tradicemi, kulturní vyspělostí, mentalitou, náboženským vyznáním a konečně i způsobem života. Všechny tyto faktory ovlivňovaly společné soužití českého a slovenského národa až do jejich konečného rozdělení na dva státy na konci roku 1992.

Pro zkoumání ekonomických aspektů rozpadu Československa, je potřeba podívat se už na vývoj v 19. století, kdy v průběhu průmyslové revoluce došlo zejména v českých zemích k podstatným strukturálním změnám v průmyslu. Po textilnictví¹ se v další fázi průmyslové revoluce dostal do popředí také potravinářský průmysl². Ve druhé polovině 80. let se přeneslo těžiště těžby uhlí³ a železářství do českých zemí a na tento vývoj začalo navazovat strojírenství⁴. Na první místo se tak dostal těžký průmysl, jehož význam neustále vzrůstal. Kromě toho byl zaznamenán i rychlý růst těžby kamenného i hnědého uhlí, výroby železa a litiny, chemického průmyslu⁵, výroby elektřiny⁶ a cementu. Celková hodnota

---

¹ V textilním průmyslu českých zemí bylo roku 1902 zaměstnáno v 10 520 továrních živnostenských podnicích 291 952 osob, př.: prostějovská oděvní firma židovského podnikatele Maiera Mandla, třebečská koželužská firma Karla Budischowského (Janák, 2007: 207-213).

² Na potravinářském průmyslu Předlitavska se české země podílely 48,7 %. Největší podíl byl však na cukrovarnickém průmyslu - 98 %, př.: cukrovar v Židlochovicích; na sladovnictví - 80 %, př.: Smíchovský akciový pivovar, Ringhofferův pivovar ve Velkých Popovicích u Prahy či Měšťanský pivovar v Plzni (Janák, 2007: 214-217).

³ V českých zemích se roku 1880 vytěžilo 5 528 514 tun černého uhlí a v roce 1913 to bylo už 14 087 000 tun. Hnědého uhlí se v roce 1880 vytěžilo 6 281 244 tun a v roce 1913 dokonce 23 017 000 tun (Janák, 2007: 225).

⁴ Př.: v Kopřivnici (Nesselsdorf) na Novojičínsku vznikla továrna na kočáry, Vítkovické železářny, Ringhofferova továrna na železniční vozy, Valdštejnská strojírna v Sedlci u Starého Plzece na Plzeňsku (přešla v roce 1869 do vlastnictví ing. Emila Škody), firma v Mladé Boleslavi podnikatelů V. Laurin a V. Klementa, Českomoravská strojírna (mj. vyráběla i automobily značky Praga) (Janák, 2007: 230-236).

⁵ V českých zemích spojeno zejména se jménem Johann David Starck, kdy se chemická manufakturní výroba koncentrovala do západních Čech – Sokolov, Kaznějov a Břasy u Plzně (Janák, 2007: 236).

průmyslové produkce českých zemí se odhadovala na 753 590 000 zl., tedy cca 63 % výroby Předlitavska (Janák, 2007: 242-243).

V poslední čtvrtině 19. století se průmyslová revoluce, a s ní spojená modernizace, projevila i v Uhersku. Změny ve společnosti probíhaly s porovnáním Předlitavska mnohem pomaleji, ale přesto se daly pozorovat dynamické prvky, např.: zapojení do celoevropského trhu, jako vývozce především agrárních produktů. Rozvoj probíhal ale i v průmyslové výrobě, bankovníctví a obchodu. Budovaly se železniční sítě, pro Slovensko velmi důležitá trať Žilina - Košice či Bratislava - Žilina. Vedle Budapeště bylo Slovensko nejprůmyslovější oblast Uherska (Kováč, 2011: 136-137). Během modernizace se renovovaly staré manufaktury či vznikaly zcela nové továrny⁷. Na Slovensku se ale především rozvíjela tradiční průmyslová odvětví – železářství, dřevařský a textilní průmysl, sklářství a papírnictví. Většina Slováků však žila na venkově a zabývala se zemědělstvím⁸. Obyvatele, žijící ve městě, tvořili převážně dělníci, kteří neměli žádné sociální zajištění a přežívali v těžkých podmínkách⁹ (Kováč, 2011: 137-140). Slovenská reprezentace proto doufala, že spolupráce s českým národem, který žil v Předlitavsku v nesrovnatelně lepších podmínkách, by zvýšila i jejich ekonomickou a životní úroveň. Srovnání úrovně a míry HDP obou zemí na přelomu 19. a 20. století ukazuje tabulka č. 1. Myšlenka čechoslovakismu pak dostávala reálnější podobu během první světové války, kdy byly podepsány první dohody mezi představiteli Čechů a Slováků¹⁰.

---

⁶ V českých zemích spojeno se jmény František Křížík, ing. Emil Kolben či ing. Robert Bartelm (Janák, 2007: 235).

⁷ V Bratislavě: velká rafinérie nafty Apollo či továrna na výrobu dynamitu (založená firmou Nobel), gumové výrobky firmy Matador či firma na výrobu zbraní a nábojů (Patronka) (Kováč, 2011: 137).

⁸ Procentuální podíl obyvatel zaměstnaných v zemědělství se na konci 19. století znatelně snížil a zvýšil se počet zaměstnaných v dopravě, obchodu a průmyslu.

⁹ Pracovní doba ve většině továren trvala 16 hodin denně, teprve na konci 19. století se pracovní doba snížila na 12 hodin (Kováč, 2011: 140).

¹⁰ Clevelandská dohoda z října 1915, ve které si Slováci kladli podmínky federace. Pittsburká dohoda z května 1918, která zaručovala Slovensku samostatnou státní správu, parlament a soudnictví (Đurica, 1996: 116-118).

Tabulka č. 1: Úroveň a míra růstu HDP na hlavu v následnických státech
habsburské říše 1870-1910 (v U.S. \$ z r. 1980)

Následnické státy	1870	1880	1890	1900	1910	Míra růstu
ČSR	803	913	1077	1296	1491	1,59
Dnešní ČR	896	1018	1187	1429	1634	1,54
Dnešní SR	503	572	721	866	1030	1,85
Rakousko	1045	111	1334	1623	1813	1,44
Maďarsko	532	661	789	1022	1253	2,15
Slovinsko	584	683	785	913	1137	1,62
Chorvatsko	377	446	506	595	786	1,76

Zdroj: Jindra - Jakubec, 2007: 184

2.1 První republika

Československo jako nově vzniklý státní útvar bylo složeno z území Čech, Moravy, části Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Takto rozmanitá republika musela však vedle sociální a politické diferenciaci řešit i hospodářské otázky, tzn. vytvoření plně integrovaného národohospodářského komplexu z území, která prošla rozdílným historickým vývojem. V době vzniku Československé republiky existovaly, již zmíněné, velké rozdíly v ekonomické a sociální úrovni mezi českými zeměmi a Slovenskem. Tyto rozdíly bylo potřeba v zájmu stability vyrovnat, proto bylo nutné provést změny, které zahrnovaly restrukturalizaci hospodářství, překonání nerovnoměrného územního rozmístění ekonomického potenciálu země, celkové technické a civilizační úrovně, dopravní infrastruktury, ale i vzdělanost obyvatelstva,

kvalifikaci pracovních sil či kultury práce a způsob života (Průcha, 2004: 27-41).

České země se mohly chlubit již na začátku 20. století relativně vysokým stupněm industriálního rozvoje a intenzity zemědělské výroby, hustotou obchodní a dopravní sítě, uspokojivým stavem peněžnictví a širokou nabídkou služeb. V pozici hospodářsky nejrozvinutější částí habsburské monarchie, tak české země zdědily nejrozsáhlejší ekonomický potenciál. Naopak na Slovensku se jednalo o čistě agrární stát s nízkou vzdělaností a civilizační úrovní. „Slovensko bylo opožděno za českými zeměmi u různých ukazatelů hospodářské, technické a sociální úrovně o 30 až 70 let.“ (Průcha, 2004: 43). Není tedy divu, že hospodářské vztahy mezi českými zeměmi a Slovenskem nebyly do roku 1914 příliš rozsáhlé¹¹. Jakákoliv zakladatelská snaha českého kapitálu navíc narážela na odpor maďarského státního kapitálu. Stejně tak migrace obyvatelstva mezi západní a východní částí budoucího Československa byla nepatrná v porovnání s vystěhovalectvím do jiných částí světa. Tyto absence a rozdíly velmi komplikovaly po říjnu 1918 integrační proces (Průcha, 2004: 41-45).

V předválečném Uhersku se Slováci snažili především zachovat národnostní svébytnost tváří v tvář násilné maďarizaci, zatímco rozdíly v hospodářském rozvoji slovenského a maďarského území byly nepatrné. Obě území byla velmi slabě rozvinutá, přičemž Slovensko patřilo v rámci Uher k průmyslově vyspělejší části. Se vznikem Československa sice ohrožení národní existence Slováků zmizelo, vytvořily se dokonce podmínky pro rozvoj slovenského školství a kultury a zlepšily se možnosti slovenského politického života. Na druhou stranu se však Slováci ve společném soužití s Čechy stále cítili pod asimilačním tlakem. Slovensko se v centralistickém státě, které bylo dle mínění Slováků ovládáno po

---

¹¹ Klíčovým zde byl i rok 1867, ve kterém se po oslabení Rakouska v celoněmeckém prostoru dostali ke slovu maďarští politici, kteří si vynutili dualismus (Đurica, 1996: 86).

celých dvacet let pouze Čechy, ani po dvaceti letech nemohlo zbavit nálepky ekonomicky slabší, kulturně a civilizačně zaostalejší části. Nepomohlo ani provedení sociální, měnové a správní reformy.

Meziválečný vývoj československého průmyslu byl určován především vývojem průmyslu v českých zemích, kde se vyrábělo asi 92 % celostátní průmyslové výroby. Tento fakt potvrzuje tabulka č. 2. Vývoj průmyslu na Slovensku komplikovaly a ztěžovaly některé skutečnosti. Slovenský vnitřní trh byl příliš úzký pro velké podniky a nekomplexní průmyslová struktura neumožňovala žádoucí kooperaci, navíc řada výrob byla stará a slabě koncentrovaná. Komunikaci také zhoršovaly již zmiňované téměř nerozvinuté obchodní a kooperační vazby mezi Slovenskem a českými zeměmi. Situaci Slovensku komplikovaly i dopravní podmínky či obtíže spojené se získáváním úvěru, celkově vyšší úrokové sazby a v některých případech i vyšší zdanění (Dědek, 1997: 15).

Tabulka č. 2: Srovnání vybraných ukazatelů za české země a Slovensko v roce 1937 (v %)

Ukazatele	ČSR	České země	Slovensko
Počet obyvatel	100	75,5	24,5
Vytvořený národní důchod	100	88	12
Průmyslová výroba	100	92,2	7,8
Zemědělská výroba	100	77,7	22,3
Vytvořený národní důchod na obyvatele	X	100	41,9
Průmyslová výroba na obyvatele	X	100	26,2
Zemědělská výroba na obyvatele	X	100	88,9

Zdroj: Dědek, 1997: 17

Situaci ještě zhoršila hospodářská krize v letech 1921-1923. Ta v ČSR postihla zejména méně konkurenceschopné závody na Slovensku, kdy nejvíce zasaženo bylo železářství a s ním spojená těžba rud. Do roku 1929 se sice československý průmysl obnovil, ale v letech 1929–1933 proběhla druhá hospodářská krize. Ta nejprve postihla zemědělství, ve kterém bylo zaměstnáno 60 % obyvatel (Lacina, 1998: 117). Hlavním projevem agrární krize byl velký pokles cen zemědělských výrobků¹², které způsobily zadluženost zejména u drobných rolníků. Agrární krize vedla k postupnému úpadku celého zemědělství v Československu, a to vedlo k velké zadluženosti, která se koncem roku odhadovala na 20-30 milionů Kč (Olivová, 2000: 163).

Omezení kupních možností obyvatelstva živícího se zemědělstvím se projevilo poklesem spotřeby průmyslových výrobků, čímž se krize přenášela i do průmyslu a prohlubovala jeho vlastní vnitřní krizi. Svého nejhlubšího bodu dosáhla krize v roce 1933, kdy průmyslová výroba poklesla na 60 % úrovně z roku 1929. Krize československého průmyslu byla hlubší než v ostatních kapitalistických státech – v průměru asi o 30 %. Způsoboval to především exportní charakter, z něhož vyplývala velká závislost na zahraničních trzích a zastaralejší technika, jež byla dána nižším stupněm racionalizace (Lacina, 1998: 114). Proto se československý průmysl z krize těžko zotavoval a v roce 1934 dosahovala výroba jen 66 % úrovně z roku 1929, zatímco průměrná výroba v ostatních státech vystoupila již na 77 % úrovně roku 1929 (Olivová, 2000: 164).

V roce 1931 se v Československu projevila i finanční krize, která vyvrcholila ve vypuknutí úvěrové krize, která vedla k tomu, že peněžní ústavy a banky zvyšovaly úrokovou míru úvěrů. Zvláště těžká byla situace na Slovensku, kde byl nedostatek úvěru přímo katastrofální

---

¹² Průměrný čistý výnos z jednoho hektaru zemědělské půdy se snížil v českých zemích z 1081 Kč roku 1929 na 185 Kč roku 1932 (Olivová, 2000: 163).

a úroková míra neobyčejně vysoká, což velmi ztěžovalo postavení průmyslu i zemědělství. Krize měla za následek i vysokou míru nezaměstnanosti, která vyvrcholila v roce 1933, kdy údaje uvádí až 920 000 nezaměstnaných¹³ (Olivová, 2000: 165).

Nejvíce postiženou částí Československa bylo Slovensko, Podkarpatská rus a české pohraničí. V době krize se současně prohloubil rozdíl ve výši mezd mezi jednotlivými částmi republiky – především mezi českými zeměmi a Slovenskem. A právě centralizovaný stát řízený Čechy a československý průmysl, který byl z velké části odkázaný na zahraniční trh¹⁴, se stal pro významnou část slovenského národa i slovenských politických představitelů viníkem všech problémů. Vládám československé republiky bylo i často vytýkáno to, že se nezabývaly problematikou sblížení ekonomické úrovně různých částí státu, tedy zejména českých zemí a Slovenska (Dědek, 1997:14-18).

Sociální nepokoje, špatná vnitropolitická a hospodářská situace se velmi brzy promítly i do vnitropolitické krize. První náznaky politické krize lze pozorovat již v roce 1919, kdy Kramářova vláda podala demisi¹⁵ a moci se ujal sociální demokrat Vlastimil Tusar. Situaci měla vyřešit nová ústava Československé republiky, která byla schválena dne 29. února 1920 a vytvořila stát organizovaný centralisticky a unitaristicky (Balík, 2011: 50). Avšak tento centralismus a unitarismus působil ve vztahu k Slovensku v ekonomické i politické oblasti problémy. Stát řízený i v ekonomice unitaristicky a liberálními zásadami nechránil slabší slovenské hospodářství (zejména průmyslovou výrobu) před vyspělejší českou konkurencí. Na Slovensku tudíž zanikaly mnohé průmyslové závody, čímž rostlo sociální napětí a ekonomické problémy nabývaly často národnostního zabarvení.

---

¹³ Skutečný stav se odhaduje na 1300 000 nezaměstnaných osob (Olivová, 2000: 165).

¹⁴ Například v textilním průmyslu se vyváželo až 70 % všech výrobků.

¹⁵ Kramářova vláda podala demisi na základě prohraných obecních voleb, které se konaly v českých zemích ve dnech 15. a 16. června. Volby byly jasným vítězstvím levice (Kováč, 2011: 180).

Politické problémy v česko-slovenských vztazích vyplývaly také ze skutečnosti, že Češi a Slováci chápali principálně jinak společnou státnost. Češi považovali nový československý stát jako pokračování programu české státnosti v nové, vylepšené formě, tedy rozšířené o Slovensko. Slováci však uvažovali o Československu jako o spojení dvou částí do jednoho celku. Mnozí slovenští politici chápali centralismus jako přechodnou fázi, která je nutná, aby se Slovensko vymanilo z uherské minulosti. Postupně tak začínal ve slovenské veřejnosti zdomácňovat požadavek slovenské autonomie, za kterou na politické scéně bojovala především slovenská pravicová strana tzv. Hlinkova slovenská ľudová strana¹⁶ pod vedením Andreje Hlinky. Odvolávali se na Pittsburskou dohodu z 31. května 1918, která slibovala Slovensku samostatnou státní správu, parlament a soudnictví (Mlynárik, 2003: 23-26). Dosáhlo se však pouze uzákonění zemského zřízení s Krajským sněmem roku 1927. Podle tohoto zákona se Slovensko stalo samostatnou zemí v čele se zemským prezidentem a s celoslovenským zemským úřadem. Kompetence zemských úřadů však byly omezené a podstatu centralistického systému nenarušily (Kováč, 2011: 185).

Vlivem velkého počtu politických stran v systému a napětím mezi levicí a pravicí i na národnostní úrovni se politická situace neuklidňovala. Autorita Hradu musela nejednou zasahovat do politického dění. Proto i za pomoci Hradu se vytvořilo seskupení nejsilnějších politických stran tzv. pětka¹⁷, na jejíž půdě se spíše dosáhlo konsensu (Kováč, 2011: 184). Působení vlády však nepřineslo očekávané výsledky v politické ani hospodářské oblasti. Politické snahy narušovala řada aspektů, př.: problematické snahy se sousedy¹⁸, hospodářská krize, obavy

---

¹⁶ Postupně v ní převládly autoritativní a fašistické tendence, v tzv. Slovenském štátu byla vedoucí politickou silou.

¹⁷ Do pětky patřili: sociální demokracie (Rudolf Bechyně), národní demokraté (Alois Rašín), lidovci (Jan Šrámek), agrárníci (Antonín Švehla), československých socialistů (Jiří Stříbrný) (Balík, 2011: 64-65).

¹⁸ Zejména s Maďarskem, které se nechtělo vzdát svých revizionistických nároků a usilovalo o obnovu historického Uherska.

z německého nacismu, který prostřednictvím německé menšiny postupně destabilizoval Československo či nedůvěra vůči Hlinkovcům. Požadované autonomie se Slovensko dočkalo až 7. října 1938, avšak v té době bylo otázkou času, kdy se Československo rozpadne (Ďurica, 1996: 139).

2.2 Období druhé světové války

14. března 1939 vznikl samostatný slovenský stát¹⁹ jako politický a vojenský spojenec nacistického Německa. Vůdčí stranou Slovenska se stala HSL'S, které se po smrti A. Hlinky ujal Josef Tiso. Podřízení hospodářství Německé říši bylo dovršeno 30. ledna 1940, kdy byla podepsána dohoda tzv. *Ochranná smlouva* o hospodářské spolupráci mezi Německou říší a slovenským státem. Tato dohoda v praxi znamenala, že Slovensko muselo podřídit ekonomiku potřebám Třetí říše, kam směřovalo 70 % jeho exportu, se zvláštním zaměřením na vojenské potřeby říše (Kováč, 2011: 215).

S rozrůstáním válečného konfliktu, intenzivním bombardováním německého území a obzvláště průmyslových oblastí se Slovensko stojící stranou vojenských operací a bombardování, dostává do popředí vojenské výroby. Vzkvétají zbrojovky v Pováží (v Dubnici, Povážské Bystrici), ale i mnohé podniky chemického, dřevařského, strojírenského i textilního průmyslu, které vyráběly důležité součástky pro německá letadla, dělostřelecké i pěchotní zbraně a dodávaly polotovary či nejrůznější materiály pro potřeby wehrmachtu (Kamenec, 1992: 90). To vše vedlo k militarizaci slovenského hospodářství, jehož negativní důsledky se projevily naplno až v pozdějších letech. Naopak během války hospodářství Slovenska, ač ve stínu zájmu Německa, prožívalo svůj

---

¹⁹ Někteří autoři o tomto období hovoří jako o období Slovenského štátu, v práci však bude i nadále používán termín Slovensko či slovenský stát.

vnitřní vývoj, který se pozitivně odrážel i do sociální oblasti. Investice do oblasti nových podniků, energetických zdrojů, výstavby a obnovy všech druhů komunikací šly ruku v ruce s odstraněním nezaměstnanosti a zvýšením životní úrovně. Tyto hospodářské výsledky samozřejmě využila oficiální propaganda pro svůj politický kapitál a přičítala úspěch samostatnému slovenskému státu, který byl označován za „oázou blahobytu“ ve válkou rozervané Evropě (Kamenec, 1992: 87-99).

Už od roku 1943 se ve slovenském hospodářství začaly projevovat krizové jevy, postupně se promítající do životní úrovně obyvatelstva. Vznikaly problémy se zásobováním, rostla korupce a rozmáhal se černý trh s nezvykle vysokými cenami, za jaké si mohli dovolit nakupovat pouze majetní lidé. Úměrně s růstem hospodářských těžkostí se rozmáhala i nespokojenost obyvatelstva (Kováč, 2011: 217). Počáteční dosti široká podpora luďáckého režimu postupně ochabovala navíc i ztrátou iluzí ze samostatnosti země. Občané byli nespokojeni s potlačením demokratických práv, vtažením Slovenska do nepopulárních vojenských dobrodružství po boku Německa a nesplněním slibu pozemkové reformy²⁰. Slováci přestávali postupně slyšet na to, jak dobře se mají oproti okupovaným českým zemím a uvědomili si, že slovenský stát je jen naoko nezávislý a že ve skutečnosti jde o pouhý satelit nacistického Německa. Na základě vánoční dohody z prosince 1943, kterou spolu uzavřeli zástupci slovenského komunistického a demokratického odboje, vypuklo 29. srpna 1944 Slovenské národní povstání, jehož hlavním cílem bylo obnovení Československé republiky (Ďurica, 1996: 1182-183).

Toto období vnímal český a slovenský národ zcela odlišně. Češi brali tyto separatistické snahy jako zradu. Hořce čeští občané nesli i odsun 12 000 občanů české národnosti zpět do Čech, což tvořilo asi

---

²⁰ V roce 1940 byl chválen zákon o pozemkové reformě, který měl uklidnit nespokojené slovenské občany, kteří žádali půdu. Na základě reformy se parcelovala část půdy židovských majitelů (z orné půdy 13 400 a z lesní půdy 18 000 hektarů), což ale zdaleka nestačilo uspokojit zájemce, a tak pozemková reforma nepřinesla očekávané výsledky (Kamenec, 1992: 92).

60 % českých státních zaměstnanců na Slovensku v roce 1938. Nucený odchod byl často doprovázen nenávistnou propagandou i vulgárními průvodními znaky a místními násilnostmi, a to i přesto, že mezi odsunutými byly stovky českých profesorů a učitelů, kteří vykonali mnoho pozitivní práce (Kamenec, 1992: 94-95). Slováci, zklamáni ze společného soužití s Čechy, se alespoň zprvu těšili autonomií. Pro Slovensko toto období vzájemného odtržení znamenalo nespornou akceleraci jeho dosavadního ekonomického, zejména průmyslového rozvoje. Největším pozitivem samostatného státu z hlediska slovenského národa však bylo posílení slovenského národního uvědomění a také znovunalezená odvaha k razanci při prosazování politických i ekonomických požadavků ve slovensko-českých vztazích.

2.3 Poválečné období

Po celou dobu války bylo postavení Slovenska nejisté a záviselo na vývoji válečné situace. Když bylo zřejmé, že patron slovenského státu, nacistické Německo válku prohraje, objevilo se několik variant budoucího vývoje: samostatný stát, součást středoevropské federace, sovětské Slovensko a obnova Československa. Za ideu samostatného Slovenska bojovala zejména úzká skupinka představitelů luďáckého režimu, která chtěla uskutečnit tzv. Čatlošův plán²¹. Avšak plán na přežití slovenského státu byl neuskutečnitelný hned z několika důvodů: Čatlošův plán vznikl příliš pozdě, nebyl koordinován s hlavními představiteli odboje a navíc sám autor, slovenský ministr národní obrany generál Ferdinand Čatloš, byl kompromitován svou minulostí (Pehr, 2011: 120-121). Hlavní důvod neúspěchu představy nezávislého Slovenska však byl v tom, že světová

---

²¹ Plán z roku 1944: v příhodné chvíli dojde na Slovensku k státnímu převratu, odstraní se osoby zkompromitované s luďáckým režimem, bude vyhlášena vojenská diktatura, ta se připojí na stranu Sovětského svazu a Slovensko začne bojovat po jeho boku proti Německu za cenu zachování nezávislé Slovenské republiky (Đurica, 1996: 178-179).

veřejnost měla jiné starosti a neměla žádný důvod myšlenku svobodného Slovenska podporovat, protože Slovensko bylo v tehdejší podání dobře zajištěno v rámci Československa, a navíc samostatné Slovensko by se vřadilo mezi poražené státy. Představa Středoevropské federace, skládající se z Polska, Slovenska, Maďarska a Chorvatska měla ještě menší šanci na realizaci. Varianta přičlenění Slovenska k Sovětskému svazu, kterou prosazovali především slovenští komunisté²², byla s ohledem na vývoj událostí zcela opuštěna, a to i ze strany Moskvy. Nejschůdnější variantou tak zůstalo uspořádání, kdy Slovensko bude součástí Československa. Avšak bylo nutné provést úpravy ve vzájemných česko-slovenských vztazích. Tento problém se stal klíčovým i při projednávání Košického vládního programu, kde se v VI. kapitole projednává vzájemný poměr (Pehr, 2011: 117-129).

Česká strana prosazovala ideu jednotného státu, naopak slovenská strana trvala na vybudování autonomie. Prosazení ideje jednotného „československého“ národa nebylo však již možné, jelikož šestileté násilné odtržení Slovenska od českých zemí zanechalo stopy ve veřejném mínění. O rozdílných názorech na česko-slovenské vztahy svědčí výsledky průzkumu Československého ústavu pro veřejné mínění na přelomu roku 1946 a 1947. Na otázku: „Domníváte se, že Češi a Slováci jsou dvě větve jednoho národa, či dva národy?“ odpovědělo 65 % české veřejnosti, že Češi a Slováci jsou dvě větve jednoho národa, 21 % se domnívalo opak. Zcela opačně dopadl průzkum na Slovensku, kde 56 % dotazovaných pokládalo Čechy a Slováky za dva národy a 31 % za dvě větve jednoho národa. 50 % Čechů také uvedlo, že nikdy nebylo na Slovensku a 58 % Slováků potvrdilo, že se Slováci povahově liší od Čechů, zatímco tuto tezi vyvrátilo pouze 22 % dotazovaných (Pehr, 2011: 117-118).

---

²² Před druhou světovou válkou Ján Osoha, později sovětofilsky orientovaná skupina kolem Cyrila Daxnera (Pehr, 2011: 127).

Vzájemné nepochopení bylo i na straně politiků, kdy české politické strany (tehdy s výjimkou KSČ) i sám prezident Edvard Beneš těžce nesly existenci Slovenské národní rady a malou možnost ústřední vlády ovlivňovat věci na Slovensku. Často se ozýval i nesouhlas s přispíváním na znovuvybudování zničeného Slovenska²³. Mnozí také záviděli Slovensku „lepší“ hospodářskou situaci a to, že většinová slovenská společnost tolik za války netrpěla jako společnost česká. Naopak mnozí Slováci považovali Čechy za neznabohy, kteří přišli jejich Slovensko a slovenskou kulturu jen likvidovat, a často se v ulicích objevovaly protičeské kampaně. Vytýkali Čechům i perzekuci exponentů Slovenského státu, která byla řízena z Prahy, například poprava bývalého prezidenta Jozefa Tisa v roce 1947 byla vnímána jako česká odplata. Tyto problémové vztahy a rozdílné názory zůstaly nedořešeny až do února 1948, kdy dochází ke komunistickému puči (Rychlík, 1998: 53).

5. dubna 1945 byl přijat Košický vládní program, který vycházel z návrhu moskevského vedení komunistické strany. Tento dokument řešil novým způsobem vztahy mezi Slováky a Čechy, kdy v článku VI uznává nacionální svébytnost Slováků a v jejich vztahu s českým národem platí zásada „rovný s rovným“. Také stanovuje několik hlavních cílů v hospodářské a sociální politice, jako urychleně obnovit národní hospodářství zpustošené během války, zlepšit hmotné postavení obyvatelstva, položit základy „velkorysé sociální politiky a sociální péče o všechny vrstvy pracujícího lidu měst i venkova“ a bezodkladně zajistit a pod národní správu převést majetek zrádců²⁴. Požadavek znárodnění velkého kapitálu sice ve vládním programu výslovně zmíněn nebyl, ale v budoucím vývoji se s ním počítalo. Košický vládní program již předem předznamenal vývoj směřování československé zahraniční politiky:

---

²³ Během druhé světové války přešla fronta prakticky celým Slovenskem. Ustupující německá armáda zde zničila dopravní komunikace i velké továrny (z části je zdemolovala, z části rozkradla). Země byla v ruinách a bylo obtížné obnovovat hospodářský život a zásobování obyvatelstva, hlavně ve větších městech (Kováč, 2011: 234-235).

²⁴ Dokument hovořil o majetku „Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů“.

„Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu.“²⁵ Byl odmítnut návrat k předválečným poměrům, přičemž nově vznikající pluralitní politický systém zredukoval počet politických stran²⁶ a posílil vliv odborů a jiných organizací. V podstatě byl rozbit dřívější státní aparát a vznikl aparát nový s posílenou pozicí komunistů v mocenském, hospodářském i propagandistickém životě Československa.

V relativně svobodných volbách v roce 1946 odevzdalo 80 % českých voličů hlasy stranám se socialistickým programem. Polovinu těchto hlasů získala Komunistická strana Čech. Na Slovensku i přes populistickou snahu Komunistické strany Slovenska získala 62 % tzv. demokratická strana s umírněně národně-liberálním programem (Příhoda, 2003: 36). Tento výsledek změnil poměr sil ve státě a přinesl změny i v pojetí státoprávního uspořádání. Do voleb byla Slovenská národní rada poměrně shodná v názoru, že ona má být nositelkou státní moci na Slovensku, komunisti i demokraté byly v tomto ohledu jednotní. Když však komunisté na Slovensku volby prohráli, své stanovisko změnili a stali se stoupenci pražského centralismu a spoléhali se, že silná KSČ jim i na Slovensku může zajistit pozice, které nebyli schopni získat v demokratických volbách. Dne 26. června 1946 tak představitelé politických stran v Národní frontě Čechů a Slováků přijali v Praze tzv. třetí

---

²⁵ Košický vládní program, dostupné na: www.prf.cuni.cz/1948/texty/kvp.doc, 23. 3. 2012.

²⁶ Byl vytvořen uzavřený stranický systém, tzv. Národní fronta, jejíž vznik měl zabránit přístupu k moci některým předválečným stranám. Zakázána byla zejména agrární strana, národní demokraté, strana živnostníků a některé menší pravicové subjekty. V pětadvacetičlenné vládě Národní fronty měli Slováci devět zástupců (Vodička, 2011: 66).

pražskou dohodu²⁷, která vedla k posílení centralismu (Kováč, 2011: 241-243). Z toho pramení slovenský názor, že komunismus byl Slovensku vnucen a období po roce 1948 je vnímáno jako období tzv. českého komunistického centralismu.

Dne 8. července 1946 schválilo Národní shromáždění program nové vlády, který navazoval na principy Košického programu a pro svůj charakter byl nazýván Budovatelský program (Průcha, 2009: 156). Obsahoval hlavní předvolební myšlenky KSČ: vypracovat novou ústavu a zakotvit v ní výsledky poválečných změn, vypracovat dvouletý plán obnovy a rozvoje národního hospodářství na léta 1947-48. V rámci dvouletého hospodářského plánu, schváleného Národním shromážděním 25. října 1946, měly být položeny základy k industrializaci Slovenska a slabě rozvinutých českých krajů²⁸ a dokončeny předválečné pozemkové reformy (Rychlík, 1998: 63). Industrializace Slovenska měla vést dle KSS i KSČ k hospodářskému vyrovnání obou částí republiky, a tím i k řešení národnostní otázky a upevnění československé státní jednoty dosažením skutečné, nejen deklarované rovnoprávnosti obou národů. Z úhrnu předpokládaných celostátních investic vyčleňoval dvouletý plán pro Slovensko 31, 6 %, což odpovídalo více než třetině tehdy na Slovensku vytvářeného národního důchodu. Značná část investic měla být zajištěna přesunem zdrojů z českých zemí (Průcha, 2009: 158-160).

Vnitřní vývoj Československa silně ovlivňovala mezinárodní situace. Počáteční spolupráce velmocí umožňovala provádět hospodářskou politiku podle vlastních potřeb a rozvíjet všestranné styky se Západem i Východem. Zkalení mezinárodního ovzduší, které se stupňovalo od poloviny roku 1947, způsobovalo politickou konfrontaci i

---

²⁷ Prostřednictvím dohody byla omezena rozhodovací pravomoc slovenských orgánů, určena předběžná kontrola veškerých rozhodnutí Slovenské národní rady centrální vládou, dále byla centrální vláda oprávněna k přímému výkonu moci na Slovensku, především skrze podřízené pověřence ministrům.

²⁸ Západní část státu jižních Čech, Podbrdsko, střední Povltaví, Českomoravská vysočina, Valašsko a Slovácko.

uvnitř republiky, týkající se zahraniční orientace v nové etapě mezinárodních vztahů – buď se Sovětským svazem, nebo s USA. Představy prezidenta Beneše i řady nekomunistických politiků a ekonomů o úloze ČSR jako „mostu“ mezi Východem a Západem, a to i v případě přednostní orientace na SSSR, byly nereálné. Československo muselo odmítnout Marshallův plán, z čehož vyplynulo oslabení do té doby převažující ekonomické orientace na kapitalistický svět ve prospěch styků se zeměmi vznikajícího sovětského bloku. Země východního bloku však vzhledem k nižší hospodářské úrovni nebyly schopny dodávat do ČSR technicky pokročilé výrobky. Pro ekonomickou spolupráci v rámci sovětského bloku zprvu sloužil systém dvoustranných obchodních smluv uzavíraných na několikaleté období, dalším krokem pak bylo založení mezinárodní organizace Rada vzájemné hospodářské pomoci²⁹ (Průcha. 2009: 160-175).

V únoru 1948 dochází v Československu ke komunistickému převratu a nástupu centrálně plánované ekonomiky. V témže roce skončilo v Československu období tzv. dvouletého plánu, jehož hlavní cíl – obnovení předválečné ekonomické úrovně – byl v hrubých rysech splněn, i když v některých odvětvích (v zemědělství, ve stavebnictví) předválečné úrovně dosaženo nebylo. Mimořádná dynamika průmyslového rozvoje byla zaznamenána na Slovensku. Finanční prostředky k tomu potřebné byly však v rámci přerozdělování státního rozpočtu poskytovány, jak již bylo zmíněno, na úkor českých zemí. Neúměrná byla přitom výstavba podniků na zpracování surovin a na výrobu zbraní, kdy se vojenský materiál stal důležitou aktivní složkou zahraničního obchodu. Zahraniční obchod a jeho směřování s vojenskou technikou monitoruje tabulka č. 3. Sovětský svaz totiž považoval Slovensko za důležitou strategickou oblast vzhledem ke strategické oblasti ve středu Evropy a blízkosti vojenských základen zemí NATO.

---

²⁹ Ustanovil ji v lednu 1949 Sovětský svaz spolu s Bulharskem, ČSR, Maďarskem, Polskem a Rumunskem. Později se přidala Albánie a NDR (Đurica, 1996: 233).

Zatímco celostátně objem průmyslové produkce převýšil koncem roku 1948 předválečnou úroveň o 10 %, na Slovensku byla v roce 1948 průmyslová výroba proti roku 1937 téměř dvojnásobná a válečné maximum z doby slovenského státu bylo překročeno o více než pětinu. Slovensko se podílelo v celostátním měřítku na průmyslové výrobě 13,2 % a na zemědělské výrobě 30,7 % (Dědek, 1997:24). Československá dvouletka se tak prostřednictvím energické – s podmínkami předválečného Československa naprosto nesrovnatelné – industrializace Slovenska stala nástupem k cílevědomému urychlování jeho hospodářského rozvoje a touto cestou ke sblížení ekonomické úrovně obou částí nového poválečného Československa (Dědek, 1997: 22-25).

Tabulka č. 3: Zahraniční obchod s vojenskou technikou v letech 1952-1990 (v mil. Kč obchodní parity)

Období	Socialistické země			Ostatní země			
	dovoz	vývoz	saldo	dovoz	vývoz	saldo	Inkaso
1952-55	x	2 151	x	8	273	265	x
1956-60	x	3 238	x	17	1 795	1 778	x
1961-65	5 195	5 325	130	33	1 087	1 054	1 150
1966-70	6 282	9 151	2 869	52	2 865	2 813	2 245
1971-75	9 400	12 000	2 600	200	3 400	3 200	3400
1976-80	12 200	15 000	2 800	300	4 700	4 400	500
1981-85	20 500	25 200	4 700	400	12 000	11 600	10 200
1986-90	30 300	33 400	3 100	400	7 600	7200	4 100

Zdroj: Průcha, 2009: 871

27. října 1948 schválilo Národní shromáždění formou zákona pětiletý plán rozvoje národního hospodářství. Hlavní body pětiletého

plánu byly: likvidace kapitalistického sektoru, rozšíření dělnické vrstvy, centrálně řízené národní hospodářství, výsadní postavení Státní banky československé a Státní pojišťovny i Státní spořitelny, strukturální přestavba hospodářství při níž vzrostla váha průmyslu (zejména strojírenství), posílení vojensko-ekonomický komplex a s tím spojená militarizace ekonomiky³⁰, pokročení v industrializaci Slovenska a některých hospodářsky slabě rozvinutých českých krajů (Průcha, 2009: 264-265).

V průběhu pětiletky se prosadila nejtužší centralizace řízení v poválečném vývoji republiky. Přispívalo k tomu nebezpečí války, ale i snaha stranických a státních orgánů upevnit kontrolu nad všemi úseky života společnosti. Vytyčené úkoly vyžadovaly vytvoření zdrojů a jejich přerozdělování ústředními orgány na zbrojení, velké investiční akce, strukturální přestavbu průmyslu, industrializaci Slovenska, mechanizaci zemědělství, výstavbu sídlišť apod. Přehnaná centralizace měla vedle ekonomických důsledků také psychologické účinky na dělníky i ostatní zaměstnance znárodněných podniků: poválečné aktivizující pocity spoluvlastnictví a účasti na rozhodování se vytrácely. Obdobně působily zásahy státu na družstevníky, kteří byli znepokojeni likvidací některých druhů družstev, reorganizací jiných, ale i dominantním vlivem státních a stranických orgánů na personální složení. Ústřední orgány rozhodovaly bez potřebné znalosti situace a tudíž často chybně. Centralizace brzdila iniciativu nižších složek a pracovních kolektivů, periodicky se opakovaly rozpory mezi podniky a ústředními orgány při rozpisu plánu, kdy vnitřní logika systému vedla v rámci celého národního hospodářství k nehospodárnosti. Podniky skrývaly rezervy a nadsazovaly potřebu pracovních sil, investic, surovin a materiálu. Vazba mzdových fondů na plnění plánu hrubé výroby orientovala podniky na méně pracnou a

---

³⁰ Podíl vojenské techniky na strojírenské výrobě se v letech 1950-53 zvýšil 7krát (na 27 %). Podíl výzbroje na celkovém vývozu z ČSR do lidově demokratických zemí vzrostl do roku 1952 na 29 % (Průcha, 2009: 477).

materiálně náročnou výrobu a na neracionální kooperaci. Hospodářské potíže, ať vyplývaly z chybných rozhodnutí, nebo z přecenění reálných možností, byly charakterizovány jako důsledek záškodnické činnosti (Průcha, 2009: 272-277).

Situaci ještě komplikovaly vnější ekonomické vztahy, které byly pro Československo vždy velmi důležité. Po vstupu Československa do RVHP se jeho vnější ekonomické vztahy orientovaly především na země sovětského bloku a vztahy s kapitalistickými státy byly považovány pouze jako jejich doplněk, což potvrzuje tabulka č. 4. Úsilí sovětského bloku o svoji soběstačnost vedlo k izolaci jednotlivých zemí od okolního světa a vyspělých ekonomik. To zavinilo technickou zaostalost výroby a nekonkurenceschopnost československých výrobků na světových trzích. Postupná orientace na země RVHP tento vývoj ještě více prohloubila³¹. Investice vynaložené v polovině padesátých let pro uspokojení požadavků zemí RVHP a sovětských vojenských plánů se nejen nezhodnotily, ale ani nevrátily. Z Československa se stala strojírensko-metalurgický komplex na úkor ostatních průmyslových odvětví. Spolupráce měla probíhat na základě výměny strojů a zařízení za suroviny a potraviny. Zpočátku byl o strojírenské výrobky velký zájem, postupně se však začaly objevovat odbytové a surovinové problémy. Zájem o československé stroje a zařízení ze strany zemí RVHP se snížil³² a zároveň tyto státy nebyly ochotny plnit stále se zvyšující požadavky Československa na dovoz surovin a potravin. V průběhu padesátých let výrazně pokles zájem o československé strojírenské výrobky i na světovém trhu, a to zejména z důvodu jejich špatné technické úrovně, které neodpovídaly požadavkům vyspělých států (Kaplan, 2000: 189-195).

---

³¹ Spolupráce byla výhodná především pro méně vyspělé státy s převažujícím podílem zemědělství v hospodářské struktuře – Rumunsko, Bulharsko. Negativním rysem RVHP byla dominance politického zájmu a vedoucí úloha SSSR.

³² Od roku 1954, kdy se uvolnil obchod s kapitalistickými státy, dávaly země RVHP přednost jejich výrobkům před československými (Průcha, 2009: 570).

Tabulka č. 4: Územní orientace zahraničního obchodu v letech 1948-1968 (v % z obrátu)

Skupina zemí	1948	1953	1955	1960	1965	1968
Úhrn obrátu v mld. Ksč	10,3	13,5	16,1	27	38,6	43,8
Z toho v %						
Socialistické země	39,7	78,4	70	71,8	73,2	71,5
z úhrnu země RVHP	32,5	72	63,7	64,1	68,1	66,1
Vyspělé tržní ekonomiky	45,5	14,8	16,4	17,8	17,9	20,3
z úhrnu země EHS	17,1	4,2	5,8	7,5	7,5	9,2
Rozvojové země	14,8	6,8	13,6	10,4	8,9	8,2
Podíly zemí v %						
SSSR	16,2	35,5	34,5	34,4	36,9	33,6
Polsko	6,5	10,8	8	6,4	8,5	7,9
NDR	1,4	10,8	8	10,5	10,5	12
Maďarsko	3	6,5	6,3	5,5	5,7	5,7
Bulharsko	1,8	3,1	3	3,2	2,8	2,8
Rumunsko	3,6	7,8	3,6	3,4	3	3,4
Jugoslávie	7,1	0	0,6	1,3	2,6	2,7
ČLR	0,1	6,2	5,3	5,4	0,6	0,7
SRN	1,5	1,2	2,1	3,4	3,4	3,6
Rakousko	4,4	1,6	1,6	1,7	1,7	2
Velká Británie	7,2	2,8	2,3	2,5	2,5	2,5

Zdroj: Průcha, 2009: 571

Vládnoucí elita už nemohla zastírat, že ekonomika státu stagnuje. V polovině padesátých let byly některé ekonomické ukazatele a životní úroveň ještě alespoň srovnatelné s vyspělými státy. Komunistům se proto dařilo klamat a získat si značnou část obyvatelstva, včetně nezanedbatelné části inteligence, myšlenkou budování nového společenského řádu. Později však zkostratělý, centralizovaný a zbyrokratizovaný systém komunistických zemí nedokázal vůbec reagovat na dynamický rozvoj západoevropské a americké ekonomiky. Privilegovaná pozice strojírenského průmyslu a financování jeho výstavby měly za následek úpadek spotřebního a potravinářského průmyslu, zemědělství a služeb. V důsledku toho ekonomika ztrácela schopnost

plnit svou přirozenou funkci, tedy uspokojovat hmotné potřeby obyvatel (Kaplan, 2000: 166-167).

Začátkem šedesátých let bylo už jasné, že nůžky mezi Východem a Západem se rozevírají, ekonomika Východu zaostává, a s ní i životní úroveň obyvatelstva. I když Československo, spolu s NDR, představovalo nejvyspělejší země v komunistickém bloku, opoždění za západní Evropou bylo brzy zřejmé i zde. Přihlédneme-li k faktu, že české země patřily před válkou k vyspělým oblastem industriálního světa, demonstruje to hluboký ekonomický úpadek. Neschopnost řešit ekonomické problémy vyvolávala mezi především českým obyvatelstvem rostoucí nespokojenost, která přerostla v otevřenou krizi. K tomu se přidružoval nesouhlas s politickou diktaturou, se svévolí nové politické elity a s umlčováním svobody projevu i tisku. Tento odpor proti komunistické diktatuře nabýval již od konce padesátých let masových forem a rok co rok vzrůstal (Kováč, 2011: 257-267).

Nespokojenost přicházely i ze strany Slovenska, i když jiného charakteru. Slovenský občan se měl na jedné straně, ve srovnání s poměry před válkou, rozhodně lépe. Zlepšila se kvalita bydlení, postavily se nové komunikace, nebyla nezaměstnanost, občané měli jisté sociální vymoženosti, vzdělanostní úroveň stoupla. Slovensko se sice modernizovalo, ale tento proces byl nákladný, měl deformovaný charakter a dle mínění Čechů na něj doplácely zejména české země. Komunistické moci se však ani politikou ekonomického vyrovnání nepodařilo smést ze stolu slovenskou otázku míry autonomie. Spíše naopak. Industrializace, modernizace a početní růst inteligence postavily před společnost slovenskou otázku v nové podobě. Během první velké krize komunistického bloku roku 1956 udělala KSČ v obavách před možnými nepokoji na Slovensku malé vstřícné gesto a rozšířila některé pravomoci Slovenské národní rady. Tou dobou však o všech zásadních otázkách

rozhodovalo vedení KSČ, proto byly nové kompetence pouze symbolické (Kováč, 2011: 256-257).

2.4 Období Pražského jara a normalizace

Centrální plánování se nepříznivě projevovalo na československé ekonomice. Nadále se projevovала extenzita a nízká efektivnost hospodářského růstu a struktura ekonomiky se jen pomalu přizpůsobovala progresivním tendencím ve světě. Na počátku šedesátých let začaly obtíže v československém hospodářství přerůstat v již zmíněnou otevřenou krizi. Trvalo několik let, než se odpovědná vedoucí místa přesvědčila o nutnosti strukturální změny ekonomiky a rozhodla o provedení ekonomických reforem. Cílem těchto změn bylo vytvoření vhodných podmínek, které by podnikům poskytly vyšší míru nezávislosti na direktivním řízení státu. Měly z podniků udělat ekonomické subjekty řídící se na základě tržních sil. Po schválení reforem probíhaly přípravy právních norem, které od 1. 1. 1966 umožnily zavést některé liberální prvky do praxe. Došlo k razantnímu snížení počtu úkolů určených centrem z 1122 v roce 1965 na 48 v roce 1966 (Průcha, 2009: 630). Úkoly nebyly přeneseny přímo na podniky, ale především na příslušná ministerstva. Dále byly stanoveny obecné podmínky samostatného hospodaření podniků, kdy podniky měly výdaje na investiční výstavbu uhrazovat zásadně z vlastních zdrojů a použitím investičního úvěru; jen výjimečně mohly být poskytovány dotace ze státního rozpočtu (Kaplan, 2000: 286-287). Uskutečňování reformy však přerostlo ekonomický rámec a mělo politický důsledek. Zápas o její přijetí a uvedení v život totiž změnil politickou atmosféru ve společnosti a vyvolal úsilí o společenskou reformu.

Docela jiná atmosféra byla na Slovensku, kde i nadále trval hospodářský rozvoj: průměrný roční přírůstek národního důchodu

v období 1961 – 1965 činil celostátně 2 % a na Slovensku 3,1 %, průměrné roční celostátní přírůstek průmyslové produkce 5,3 %, kdežto na Slovensku byl růst o polovinu převyššen na 7,5 %. Podobné parametry byly i v letech 1966–1970, kdy průměrný roční tempo vytvořeného národního důchodu celkově v Československu činilo 6,9 %, na Slovensku 8,5 %; průměrné roční tempo průmyslové produkce dosáhlo celostátně 6,7 %, na Slovensku 9,7 % (Průcha, 2009: 638-642).

Stoupající slovenský ekonomický trend se projevil i v politických aspiracích Slovenska. Na počátku 60. let začala reformní skupina uvnitř slovenské komunistické strany vystupovat pod heslem rovnoprávných vztahů mezi Čechy a Slováky s požadavky federálního uspořádání Československa. Zastánci větší míry autonomie pro Slovensko poukazovali zejména na to, že koncepce industrializace Slovenska neposkytuje slovenským orgánům dostatek pravomocí k jejich účinnému prosazování. Také se projevovala potřeba Slováků stále si držet Čechy pokud možno od těla, případně nemít s nimi nic společného (Rychlík, 1998: 212-215).

Rozdílný postoj se projevil i v období Pražského jara, kdy se aspirace obou národů dosti míjely. Zatímco Češi, nabuzeni úspěchem přijetí ekonomické reformy, toužili po demokratizaci veřejného života, Slováci požadovali nejprve federalizaci. Toto přání se jim velmi brzy vyplnilo, protože po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 došlo k přetvoření unitárního Československa ve federaci, spojující dvě národní republiky, a to Českou a Slovenskou. Ústavní zákon o československé federaci³³ uvolnil postavení Slovenska ve společném státě a rozšířil pravomoci jeho národních orgánů. S nástupem normalizace však došlo k významné modifikaci původní koncepce ve

---

³³ Ústavní zákon o československé federaci č. 143/1968 Sb. definoval v čl. 66 federální vládu jako „nejvyšší výkonný orgán státní moci ČSSR“. Rozděloval kompetence mezi federaci a republiky a vymezoval také okruh působnosti federální vlády v rámci federace. Účinnosti nabyl dnem 1. ledna 1969. Zrušen byl pro Českou republiku Ústavou České republiky dne 1. ledna 1993 (Vodička, 2011: 118).

směru vyšší centralizace politické moci³⁴. Z těchto důvodů se až do roku 1989 *de facto* jednalo o federaci pouze na papíře, monopol komunistické strany ani nedovolil v praxi rozvinout a otestovat funkčnost federálního řešení národnostní otázky (Dědek, 1997: 26-27).

Dne 17. dubna 1969 bylo svoláno zasedání ÚV KSČ, které přijalo Dubčekovu rezignaci. Na jeho místo byl dosazen Gustáv Husák (Ďurica, 1996: 251). Tento fakt znamenal naprostý konec i těch nejmenších nadějí v pokračování ekonomické reformy. Další ekonomický rozvoj byl poznamenán trvajícím problémem z předchozích období i politickým vývojem. Československé výrobky zaostávaly technickou úrovní, kvalitou a servisem za výrobky vyspělých ekonomik. Pro sféru zaměstnaneckých vztahů byla typická přezaměstnanost, v důsledku toho i nízká úroveň organizace práce a produktivity. V důsledku ropné krize³⁵ docházelo od poloviny roku 1973 k prudkému růstu cen surovin a materiálu na světových trzích (Průcha, 2009: 647). Československo, které na začátku 70. let nakupovalo zhruba třetinu surovin na trzích za světové ceny, bylo nuceno omezit nákup potravin a zemědělských produktů. Zasedání Ústředního výboru KSČ a Ústředního výboru KSS v říjnu 1975 reagovala na situaci tak, že byl stanoven plán soběstačnosti v základních potravinách. K tomu však československá ekonomika nebyla přizpůsobena. Zemědělská výroba se držela na přijatelné úrovni pouze přehnanou chemizací, do krize se dostaly i těžba uhlí, hutnictví a strojírenství, kde se výroba udržovala za pomoci státních dotací. Ekonomové a politici se snažili udržet ekonomiku i sociální situaci na přijatelné úrovni za každou cenu, tedy i na úkor budoucích generací (Kováč, 2011: 287).

---

³⁴ Centralizační ústavní zákon 125/1970, který provedl změny v rozdělení působnosti federace a republik ve prospěch federace.

³⁵ Ropné šoky pomohly udržet sovětskou ekonomiku a 70. léta lze považovat za vrchol socialismu.

V 80. letech dospěl proces vyrovnávání rozdílů mezi Slovenskem a českými zeměmi do závěrečného stádia, kdy se zmírnily rozdíly uvnitř obou republik. Podíl Slovenska na celostátních úhrnech dokumentuje tabulka č. 6. V historicky krátkém období bylo překonáno opoždění Slovenska za českými zeměmi, odhadované před rokem 1914 i v meziválečném období v různých oblastech ekonomiky a sociální sféry na 30 až 70 let. Od druhé poloviny 60. let produkoval slovenský průmysl více výrobků než před druhou světovou válkou celé ČSR (Průcha, 2009: 694-696). K ekonomickému rozvoji Slovenska přispíval přesun zdrojů z českých zemí na Slovensko, který činil dlouhodobě až několik procent z národního důchodu vytvořeného v českých zemích. Představu dokresluje tabulka č. 7. Zpomalení hospodářského vývoje v ČSSR a stagnace reálných příjmů v 80. letech vyvolávaly v české veřejnosti i v českých odborných kruzích náladu proti dalším přesunům prostředků na Slovensko. Češi se stále utvrzovali v tom, že na Slovensko „doplácejí“. Na Slovensku naproti tomu u většiny ekonomů i u široké veřejnosti převažovalo mínění, že federální rozpočet odčerpává (především prostřednictvím celostátně řízených podniků) ze Slovenska neúměrně vysoké daně a odvody. Díky dotacím se pouze část takto vybraných peněz do slovenského rozpočtu vrací, přičemž Slovensko je znevýhodněno celostátní cenovou politikou. Značná část Slováků měla proto i nadále pocit, že žije v českém ekonomickém područí, a že Slovensko je ekonomicky Čechy „vykořisťováno“, protože tvoří jen doplněk k hlavní výrobě v českých zemích. „Doplácení“ a „vykořisťování“ se stalo hlavním argumentem slovensko-českých roztržek (Rychlík, 2002: 42).

Tabulka č. 6: Podíl Slovenska na celostátních úhrnech obyvatelstva a makroekonomických ukazatelů v letech 1948-1989 (v %)

Ukazatel	1948	1960	1970	1980	1989
Obyvatelstvo	29,7	29,3	31,6	32,6	33,7
Pracovní síly	27,5	25,9	28,4	30,8	30,9
Vytvořený národní důchod ¹	19,2	23,5	26,7	29,1	32
Hrubá průmyslová výroba	21,5	25,6	29,5	31,2	30
Hrubá zemědělská výroba ²	13,5	18,9	24,2	29	32,3
Maloobchodní obrat	29,3	30,8	31,3	32,1	31,1
Osobní spotřeba	19,8	24	27,8	30,5	31,8
Hmotné náklady nevýrobních odvětví	18,6	22,7	26,5	28,5	30,2

¹ Bez zahraničního obchodu.

² Rok 1948 a pětileté průměry končící uvedenými léty.

Zdroj: Průcha, 2009: 861

Tabulka č. 7: Přesun zdrojů z ČR do SR

Období	Absolutní vyjádření ¹	Relativní vyjádření ²
1950 – 1960	48,4	14,7
1961 – 1970	80,4	14,1
1971 – 1980	124	10,3
1981 – 1988	86,1	6,8

¹ běžné ceny v mld. Kč

² procentní podíl na užitém národním důchodu SR (průměr za období)

Zdroj: Dědek, 1997: 32

2.5 Shrnutí

Z pohledu české veřejnosti lze první republiku hodnotit jako ekonomicky relativně úspěšné období, kdy se české země výkonností svého hospodářství řadily mezi vyspělé státy Evropy. Z pozice ekonomicky silnější části státu se Češi chopili vedoucí úlohy v centralistickém Československu. Mnohem hůře pak česká strana hodnotí válečné hospodářství a zejména pak poválečné období, které se vyznačuje postupným ekonomickým úpadkem a propadem na ekonomickou úroveň ostatních východoevropských ekonomik.

Zcela odlišný vývoj lze pozorovat na Slovensku. V období první republiky, i přes znatelný ekonomický růst, existoval propastný rozdíl v úrovni ekonomického rozvoje mezi českými zeměmi a Slovenskem. I důsledkem toho se Slováci ve společném státě s Čechy cítili pod asimilačním tlakem. Během samostatného slovenského státu v průběhu druhé světové války se Slovensko do značné míry také ekonomicky vyvíjelo. Největší krok v industrializaci a ekonomickém rozvoji však Slovensko dosáhlo v poválečném období, kdy se během velmi krátké doby ze zaostalé agrární země stala země s průmyslovou ekonomikou, která se přibližovala úrovni českých zemí. V důsledku toho se stále častěji objevovaly požadavky Slováků na autonomii.

3 ČESKOSLOVENSKO DO SVÉHO ROZPADU NA KONCI ROKU 1992

3.1 Politický vývoj do voleb 1992

Po událostech 17. listopadu 1989 došlo v Československé socialistické republice ke zhroucení mocenského monopolu jedné strany. Do čela České a Slovenské Federativní Republiky³⁶ nastoupila nová reprezentace a začalo formování pluralitního politického systému. Vznikly nové strany a hnutí, z nichž nejvýznamnější bylo Občanské fórum v České republice a Verejnost' proti násiliu na Slovensku. Prezidentem se stal Václav Havel, předsedou Federálního shromáždění Alexander Dubček a předsedou federální „vlády národního porozumění“ Marián Čalfa (Rychlík, 1998: 306-307).

Programové prohlášení Čalfovy vlády z 19. prosince 1989 si stanovilo dva hlavní cíle: dovést společnost ke svobodným volbám a dynamizovat hospodářský rozvoj, tedy provést transformaci ekonomiky z centrálně řízeného národního hospodářství na tržní hospodářství (Průcha, 2009: 940). A tak se také stalo. První svobodné volby po roce 1989 se konaly v červnu roku 1990 a skončily jasným vítězstvím proreformních sil. V české části společné republiky zvítězilo Občanské fórum a na Slovensku Veřejnost proti násilí (Rychlík, 1998: 318). Nejednalo se o klasické politické strany, ale o volné sdružení různých proudů a seskupení podporujících demokratické změny. Předsedou federální vlády se stal Marián Čalfa, české vlády Petr Pithart a slovenské vlády Vladimír Mečiar³⁷. Federální shromáždění bylo složeno ze Sněmovny lidu (150 poslanců zvolených z celé federace) a Sněmovny národů (celkem 150

---

³⁶ 20. dubna 1990 byl schválen ústavní zákon, který měnil název státu z Československá socialistická republika na Česká a Slovenská Federativní Republika (Rychlík, 2002: 122).

³⁷ Slovenskou vládu tvořila koalice Veřejnost proti násilí, Křesťanskodemokratické hnutí, Demokratická strana a Maďarská nezávislá iniciativa. 23. dubna 1991 byl vystřídán Jánem Ján Čarnogurským, kvůli sporu s vedením VPN (Stein, 2000: 84).

poslanců; 75 z ČR a 75 ze SR). Ve FS platil tzv. zákaz majorizace, což znamená, že poslanci zvolení v jednotlivých republikách hlasovali odděleně. Hlasování bylo na principu poměrného zastoupení. Toto unikátní právo veta jednoho národa, kterého se slovenští poslanci nehodlali vzdát, předem slibovalo neřešitelné problémy (Vodička; Cabada, 2011: 146).

3.1.1 Spor o název státu

Obě národní reprezentace měly rozdílné představy ohledně státoprávního uspořádání. Zatímco na české straně historicky dominovala tendence k unitarizaci a splývání českého s československým, slovenská strana preferovala ideu „rovný s rovným“ a její historické tendence tíhly k dualismu. První náznak státoprávní krize se projevil již v souvislosti s volbou prezidenta. Na tento úřad existovali dva potenciální kandidáti reformních sil – Václav Havel a Alexandr Dubček³⁸. Situaci vyřešil ústavní zákon č. 183/1989 Sb., podle kterého se v případě uvolněného poslaneckého místa neměly konat doplňovací volby, ale každá sněmovna měla uvolněné místo obsadit hlasováním – kooptací³⁹. Na základě tohoto zákona pak byl Dubček zvolen 28. prosince 1989 poslancem Sněmovny národů FS a následně i předsedou celého FS (Rychlík, 2002: 88).

Opravdové napětí ve vztazích obou národů však přišlo krátce poté, a to ve sporu o oficiální název státu a jeho znaku. Ve svém prvním projevu před FS 23. ledna 1990 prezident republiky Václav Havel navrhl změnit státní symboly, název armády a název státu (Rychlík, 1998: 315). Slovenští odborníci protestovali, že Havlem navrhovaný znak odporuje zásadám heraldiky, jelikož zakomponování moravské orlice mezi český a slovenský znak by znamenalo, že Československo se skládá ze tří celků – Čech, Moravy a Slovenska. Nakonec byl schválen znak štítový půlený -

---

³⁸ Za A. Dubčeka se postavil ÚV Národní fronty Slovenské socialistické republiky, Demokratická strana, Strana slobody i Akční výbor Komunistické strany Slovenska (Rychlík, 2002: 83).

³⁹ Zákon č. 183/1989 Sb.

v jedné půli český lev a ve druhé slovenský dvojkříž. Dosavadní české heslo „Pravda vítězí“ bylo nahrazeno latinským „Veritas vincit“ (Rychlík, 2002: 113-124).

Mnohem vážnější se ukázala diskuze o změně názvu státu. Slovenská strana nesouhlasila s Havlovou verzí, která spočívala ve vypuštění slova „socialistická“ z dosavadního názvu Československá socialistická republika, neboť v něm viděla symbolický návrat k názvu státu v období první republiky⁴⁰. Název Federácia Česko-Slovensko byl odmítnut zase českou stranou, protože připomínal období druhé republiky⁴¹. 29. března 1990 byl přijat ústavní zákon o změně názvu státu na Československou federativní republiku s tím, že ve slovenštině byl tento název uváděn jako Česko-Slovenská federatívna republika (Pacner, 1997: 596). Reakcí na tento zákon byly bratislavské demonstrace, na kterých se sešlo několik tisíc odpůrců společného státu. Poslanci VPN ve FS, kteří při jednání přistoupili na nový „bezpomlčkový“ název, byli na Slovensku obviňováni ze zrady národních zájmů, což nacionalisté brzy převedli na VPN jako celek. Nový název odmítla Slovenská národní rada i vláda Slovenské republiky. S hesly „Nedali jste pomlčku – budeme žádat samostatnosť!“ vyzvali demonstranti SNR, aby přijala zákony o plné suverenitě a samostatnosti Slovenska. Separatisté založili dokonce Výbor pro samostatné Slovensko⁴². Požadavek na odtržení Slovenska se tedy na veřejném shromáždění poprvé objevil již 30. března 1990 (Pacner, 1997: 596).

I ze strany Čechů došlo k odporu, a to v reakci na instalování pamětní desky Jozefu Tisovi, prezidentovi fašistické Slovenské republiky za 2. světové války. Památník vyvolal tolik protestů, že deska musela být odstraněna.

---

⁴⁰ Název platil až do roku 1960.

⁴¹ V období druhé republiky byl oficiálně používán výraz „Česko“, pocházející z urážlivého německého termínu *die Tschechei* (Rychlík, 2002: 115-116).

⁴² Separatistické snahy projevil emigranti a příznivci HSLŠ.

20. dubna 1990 FS schválilo další ústavní zákon, který měnil název na Česká a Slovenská Federativní Republika (Rychlík, 2002: 122). Pomlčkový problém byl ve skutečnosti mnohem důležitější, než si většina Čechů připouštěla. Pro Slovensko znamenal zviditelnění a napravení staré křivdy, která sahá do období první republiky, kdy v cizině výraz „československý“ splýval s „český“ a Slováci byli tudíž chápáni za Čechy a Československo za český stát. Slovenské aspirace ovšem novým názvem státu uspokojeny nebyly, Slováci se stále cítili jako menšina v českém státě. Naopak mnoho Čechů chápalo změnu symbolů a názvu jako zbytečný ústupek.

3.1.2 Spor o rozdělení kompetencí

Druhá, daleko vážnější a komplikovanější krize začala krátce po ukončení sporu o název státu a táhla se celý rok 1990. Jednalo se o spor o rozdělení kompetencí mezi federální vládou a dvěma republikovými vládami. Slovenská strana, reprezentovaná slovenskou vládou, trvala na větších kompetencích pro republikové vlády a na oslabení centralismu. Vycházela z toho, že existují dva státy. Čechům naopak šlo o zachování Československa, vycházeli z jeho existence, federaci chápali jako přerozdělení kompetencí. Kritériem přitom byla funkčnost státu, což znamenalo, že určité pravomoci (zahraniční politika, obrana, finance) si federace musela závazně ponechat a nebylo možné do nich z republik zasahovat (Rychlík, 1998: 319).

Teprve ke konci roku 1990 se konečně podařilo dosáhnout kompromisu. Situaci urychlil projev prezidenta Havla, který mimo jiné vylíčil důsledky nadřazení republikových zákonů zákonům federativním⁴³. V. Havel upozornil, že by tento postup znamenal společenskou a zejména ekonomickou krizi. Prezident také předložil, bez předchozí porady s poslanci, návrh dvou zákonů; jednoho o zřízení ústavního soudu

---

⁴³ V. Havel tímto reagoval na vyhrožování V. Mečiara, že nadradí slovenské zákony nad zákony federativní.

a druhého o referendu. Cílem referenda měla být schopnost v případě neřešitelných rozporů mezi různými politickými orgány zjistit skutečnou vůli občanů a zároveň odstrašit republiky od pokusu získat nezávislost. FS se však rozhodlo návrhy odložit, dokud se nepřijme kompetenční zákon (Rychlík, 2002: 158-159).

12. prosince 1990 poslanci FS odhlasovali tzv. kompetenční zákon, který rozdělil kompetence mezi federální a republikové orgány. Po obsahové stránce nový zákon výrazně omezil pravomoci federálních orgánů, navíc pravomoc federální zákony provádět a vykonávat byla v zásadě v rukou orgánů republik⁴⁴. Kompetenční zákon vypustil výlučnost působnosti federace i u zahraniční politiky a obrany, což do budoucna otevíralo možnost uzavírání samostatných mezinárodních smluv a budování vlastních ozbrojených formací republik (Stein, 2000: 73-74).

Zcela jinak byl kompetenční zákon chápán českou a slovenskou stranou. Česká strana pokládala zákon za maximum. Naopak pro slovenskou politiku toto přijetí znamenalo jen první krok k dosažení konečného cíle, tedy volného česko-slovenského soustátí, ve kterém by Slovensko mohlo spojit výhody vlastního státu s výhodami státu společného (Rychlík, 1998: 321).

3.1.3 Jednání o ústavě

Další konflikt nastal s přípravami nové ústavy, kdy hlavní otázkou bylo, zda má mít stát jednu ústavu nebo tři – jednu federální a dvě republikové. V ústavě se nedalo vyhnout řešení státoprávního uspořádání, a proto se všechny problematické otázky znovu dostaly na scénu. Po vleklých jednáních, která trvala plných 16 měsíců, byl připraven návrh, který ve dnech 3. – 8. února 1992 v Mílovech na Moravě

---

⁴⁴ Výjimku představovaly celnictví, námořní plavba, letecká a železní doprava a dozor ve věcech jaderné bezpečnosti, v nichž byla federaci poskytnuta celá škála kompetencí.

připravila expertní komise složená z představitelů České národní rady a Slovenské národní rady, obou republikových vlád i vlády federativní. Návrh smlouvy byl předložen oběma republikovým parlamentům (Kováč, 2011: 304). Dne 11. února schválilo dohodnutý návrh smlouvy předsednictvo ČNR „jako základní platformu“ pro rozhovory o konečné verzi smlouvy. Předsednictvo SNR ho však o den později poměrem deset ku deseti zamítlo⁴⁵ (Stein, 2000: 139). Návrh smlouvy mezi oběma parlamenty o zásadách státoprávního uspořádání tedy nevstoupil v platnost a další jednání byla odložena zejména kvůli přípravě na červnové parlamentní volby.

3.2 Ekonomická transformace

K dosažení dynamizace hospodářského vývoje muselo dojít k velkým hospodářským změnám. Bylo vytvořeno několik scénářů ekonomické transformace, které byly předloženy ke schválení tehdejší vládě. Teoreticky se vyhranily dva proudy, které prosazovaly své alternativní představy ekonomické transformace: první proud, který lze nazvat keynesiánským, upřednostňoval výraznější zasahování státu do ekonomiky, upozorňoval na sociální úskalí radikálních změn a celkově zdůrazňoval sociální stránku tržního hospodářství. Tento proud zastával spíše evoluční přístup, tj. postupné řešení s cílem eliminovat sociální důsledky na únosnou míru. Autorem tohoto scénáře byl Valtr Komárek, který se snažil prosadit postupnou reformu rozloženou do několika let s ohledem na možnosti občanů (Morvay, 2005: 27).

Druhý proud byl reprezentován monetaristickou ekonomickou teorií zdůrazňující zejména samoregulující roli trhu. Na rozdíl od první koncepce tento proud prosazoval rychlé a radikální provádění reformních

---

⁴⁵ Ke schválení bylo potřeba 11 hlasů. Proti textu se postavili například: Vladimír Mečiar, předseda SNS Jozef Prokeš či předseda SDL Peter Weiss. Rozhodující hlasy proti odevzdali čtyři disidenti z řad KDH Jána Čarnogurského (Stein, 2000: 139).

kroků s ohledem na neudržitelnost dosavadního hospodářského systému a nebezpečí z prodlení při vstupu do světa vyspělých tržních ekonomik. Autor koncepce byl Václav Klaus (Králík, 1999: 5).

Zvítězil druhý scénář, kterému se mj. také říkalo “šoková terapie”⁴⁶. Dle V. Klause hlavní důvody k prosazení této koncepce byly:

- Transformaci bylo potřeba provést v krátké době – kdy ve společnosti existovalo nadšení z této změny, panoval téměř společenský konsensus a politici měli důvěru obyvatel.
- Při pomalém postupu by také hrozila „ztráta hybnosti“, došlo by ke konsolidaci zájmových skupin, které na začátku reformního procesu téměř nekladou odpor.
- Čím rychleji reformní proces probíhá, tím větší šanci má na úspěch. Nepraktičtější je provést základní změny během dvou let.
- Čím radikálnější, tvrdší a bolestnější je reforma v počátečním období, tím lepší budou její výsledky v období středním a dlouhém.
- Čím rychleji bude vytvořen bankovní a finanční sektor a kapitálové trhy, tím rychlejší bude budoucí ekonomický růst (Klaus, 199: 223-225).

Šokové terapii nahrával i fakt, že byla považována za součást procesu vypořádání se s minulostí a za záruku nevratnosti celé systémové změny. Navíc gradualistická teorie nebyla nikdy jednoznačně definována.

V přechodu z centrálně plánovaného systému na systém tržní bylo možné provést část reforem relativně rychle – cenovou liberalizaci, liberalizaci zahraničního obchodu, uvolnění možnosti zakládat nové

---

⁴⁶ České reformátory ovlivnil klasický liberalismus, konzervativní školy 80. let jako monetarismus, škola racionálních očekávání nebo škola veřejné volby. Ovlivnění byli i hospodářskou praxí (př.: thatcherismus), ale i hospodářskou reformou uskutečněnou v Německu po 2. světové válce (Žídek, 2004: 29).

podniky, odstranění subvencí⁴⁷, vznik kapitálových a finančních trhů nebo legislativní zrovnoprávnění všech forem vlastnictví. Pro vytvoření fungujícího tržního systému však bylo nutné provést i dlouhodobé úkoly, které byly nejsložitější a pro úspěšné dosažení cílů transformace také nejdůležitější: vybudování celého právního řádu nebo změnu soudního systému (tj. sjednat vynutitelnost práva) a také změnu neformálních institucí (např.: změna stavu společnosti) (Švejnar, 1990: 9-14).

Právě změna stavu a celkového klima ve společnosti byla v Československu velmi aktuální. Ve státě byla totiž hluboce zakořeněna korupce a úplatky i při nákupu běžných komodit, nežádoucí vlastní iniciativa a názory, nesamostatnost a přesvědčení, že stát má povinnost se starat. Dalšími překážkami, které ztěžovaly přechod, bylo směřování zahraničního obchodu výlučně na východní trhy, nesamostatnost bankovního sektoru či pokřivená struktura hospodářství s velkým důrazem na průmysl. Pozitivním faktorem, který hrál na začátku transformace roli, bylo, že Československo nezdědilo zcela rozvrácené hospodářství, jako tomu bylo například v Polsku. Výhodou byla i geografická blízkost západních trhů, stejně tak jako zděděná poměrně kvalifikovaná pracovní síla. Tyto pozitivní faktory se však týkaly zejména ČR.

3.2.1 Hospodářská politika v roce 1990

V září 1990 byl přijat scénář celé ekonomické transformace, důsledkem toho se tento rok stal rokem přípravným. Proběhly první změny v právním rámci, kdy byly přijaty zákony o soukromém podnikání, o akciových společnostech a o státním podniku. Došlo k právnímu oddělení Státní banky československé od komerčních bank a tím vznikla dvoustupňová bankovní soustava. Byly zahájeny restituce. V září

---

⁴⁷ Subvencí rozumíme finanční podporu z veřejných prostředků s přesným účelem použití.

obnovilo Československo své členství v bretton-woodských institucích (v Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance) (Spěváček, 2002: 21).

V tomto roce také došlo k prvnímu růstu cen potravin (až o 24 %) a s ním spojený pokles poptávky po nich, a to následkem zrušení distorzí na trhu s potravinami⁴⁸. V průběhu roku rostly ceny obecně ve všech oblastech⁴⁹, dvojnásobně stouply i ceny benzínu a paliv, a to zejména proto, aby se domácí ceny postupně přibližovaly světovým cenám (Žídek, 2006: 51).

Asi nejtěžší a nejproblematictější bylo výsledné nastavení směnného kurzu, kdy v průběhu roku došlo celkem ke třem devalvacím: 8. ledna o 16,6 %, 15. října o 55,3 % a 28. prosince o dalších 16 %⁵⁰ (Žídek, 2004: 32). V důsledku devalvací byla koruna na počátku transformace podhodnocena, tím měla zahraniční konkurence krátce relativně znevýhodněnou pozici na československém trhu a naopak českoslovenští exportéři se mohli snáze uplatňovat na zahraničních trzích. Na druhou stranu byla devalvace nepochybně inflačním faktorem a přispěla tak ke snížení reálných mezd.

Zvyšování cen a snižování reálných vyvolalo první záporné ohlasy ve společnosti. Reformátoři se proto oprávněně obávali negativní odezvy ze strany obyvatel, která by narušila podporu pro proces transformace.

3.2.2 Hospodářská politika v roce 1991

Dne 1. ledna 1991 byla oficiálně zahájena ekonomická transformace. V tento den byla také odstartována zásadní liberalizace

---

⁴⁸ Distorzí chápeme subvence i zápornou daň z obratu. Stát poskytoval dotace na ceny potravin, které v roce 1990 v ČSR dosahovaly až 3 % HDP. Souběžně s odstraněním dotací ceny byl zaveden tzv. státní vyrovnávací příspěvek ve výši 140 korun, který dostávali měsíčně všichni obyvatelé Československa. Částka odpovídala 5 % průměrné mzdy v té době (Žídek, 2006: 51).

⁴⁹ Příklad: ceny osobní železniční dopravy stouply o 100 %, autobusové dopravy o 30 % (Žídek, 2006: 51).

⁵⁰ Pro představu: na konci roku 1989 se platilo za dolar 14, 29 koruny, na konci roku 1990 to bylo 28 korun.

cen i obchodu (Morvay, 2005: 39). V centru celého transformačního procesu stála cenová liberalizace. Pro správné fungování trhu bylo zcela nezbytné, aby ceny poskytovaly relevantní informace, proto liberalizace znamenala, že se stát vzdal zasahování do tvorby ceny. Od 1. ledna bylo liberalizováno 85 % cen, ale k vzestupu cen docházelo i u komodit, které zůstávaly administrativně stanovovány⁵¹, a to zejména po snížení cenových dotací (Žídek, 2006: 57).

Cenová liberalizace v praxi znamenala prudké vystřelení cen vzhůru. Avšak bez uskutečnění cenové liberalizace se prakticky nedalo podnikat a tržní mechanismus by nemohl fungovat. Cenové hladiny se sice brzy zastavily a ceny se stabilizovaly, nicméně růst cen v prvních měsících výrazně převýšil růst příjmů domácností v tomto období a reálné mzdy tím klesly o více než 25 % (Žídek, 2006: 58).

Souběžně s liberalizací cen byla provedena i liberalizace zahraničního obchodu spojená se zavedením vnitřní směnitelnosti československé koruny. Tento krok měl za cíl zlepšit situaci na trhu a zároveň vytvořit potřebnou konkurenci domácím výrobkům. Zahraniční obchod byl proto uvolněn a souběžně byla snížena cla na průměrnou hodnotu 5 % (Spěváček, 2002: 22).

V roce 1991 začal proces privatizace – první aukce tzv. malé privatizace a v listopadu registrace kupónových knížek pro kupónovou metodu tzv. velké privatizace⁵². Koncem roku 1991 přijalo FS zákon o Státní bance československé, která získala postavení a kompetence standardní emisní banky. Dále byl přijat zákon o bankách, který určoval základní pravidla pro činnost obchodních bank (Králík, 1999: 19).

---

⁵¹ Příklad: ceny uhlí stouply o 240 %, plynu o 100 % a tepla o 320 % (Žídek, 2006: 57).

⁵² V rámci malé privatizace byly v aukcích vydraženy drobné provozovny, zejména v oblasti obchodu a služeb. Velká privatizace měla za úkol privatizovat střední a větší podniky především v oblasti průmyslu. Privatizace sice celkově proběhla úspěšně, přesto se prokázalo, že zde byly nedostatky v legislativním zajištění (Králík, 1999: 19-20).

Mimořádný dopad na hospodářský vývoj měl rozpad východních trhů⁵³. Na východ směřovala v době socialismu většina československého exportu. Zejména orientace Slovenska na východní trh byla zásadní. Praktický zánik těchto trhů tak měl na československé hospodářství mimořádný vliv. Protiváhou k tomuto vývoji bylo sjednání asociační dohody s Evropským společenstvím (Žídek, 2006: 65).

3.2.3 Hospodářská politika v roce 1992

V tomto roce byla zahájena první vlna masové privatizace s dominantní metodou kupónové privatizace⁵⁴. V první vlně kupónové privatizace projeví čeští investoři zájem o pouhé 4, 1 % akcií slovenských podniků, zatímco Slováci získali 28, 4 % akcií českých podniků (Králík, 1999: 23).

V první polovině roku se projevovaly rozdílné názory na vnímání ekonomických reforem, které dalo obyvatelstvo najevo v červnových volbách. Příprava rozdělení ČSFR v druhé polovině roku pak zbrzdila postup ekonomických reforem⁵⁵.

3.3 Hospodářská situace v důsledku transformační recese

Na počátku transformace došlo k poklesu výkonu, pro který se vžilo označení transformační recese. Nejvýznamnější aspekty tohoto poklesu byla zcela nevhodná a nmoderní struktura hospodářství, pro jehož

---

⁵³ V roce 1991 došlo k rozpadu RVHP (Tomšík, 2002: 206).

⁵⁴ Tato forma privatizace spočívala v převodu majetku na občany. Ti investovali své kupóny buď do podniků, nebo investičních fondů a stali se tak jejich akcionáři. Velkou chybou v tomto procesu se ukázala nedostatečná informovanost obyvatel, kteří své kupóny raději předali investičním fondům. V řadě případů pak docházelo k vytunelování firmy právě prostřednictvím investičních fondů, které měly v podnicích majoritní podíl (Králík, 1999: 22-23). Příklad investičních fondů: Harvardské investiční fondy, Motoinvest, CS Fondy.

⁵⁵ Přijaté změny: v restitucích byl navrácen majetek zabavený po převratu v únoru 1948. Parlament přijal nový Obchodní zákoník, Živnostenský zákon i Zákon o ochraně hospodářské soutěže (Žídek, 2004: 34).

nápravu musely některé výroby zaniknout⁵⁶. Dalšími aspekty byl stav mikrosféry⁵⁷, která nebyla na tržní prostředí a konkurenci vůbec připravena. V neposlední řadě i nerovnováha mezi poptávkou a nabídkou. V tabulce č. 8 je znatelný vývoj, kdy sice transformační proces začal již v roce 1990, ale nejhlubší propad výkonu nastal v roce následujícím. Již od poloviny roku 1992 pak docházelo opět k oživení. Dle Václava Klause zmizela v době transformační recese jedna třetina průmyslu, čtvrtina zemědělství a pětina HDP (Žídek, 2006: 106).

Tabulka č. 8: Tempo růstu HDP (v %)

Země	1989	1990	1991	1992
ČR	4,5	-1,2	-11,5	-3,3
SR	1,1	-2,5	-14,6	-6,5

Zdroj: Králík, 1999: 26

Pokles nastal na straně nabídky i poptávky. Úpadek poptávky souvisel s propadem reálných příjmů domácností, které poklesly o více než 26 %. Důvodem bylo, že nominální mzdy nerostly stejným tempem jako ceny, proto si domácnosti relativně pohoršily. Na druhou stranu vzrostla spokojenost s nabídkou na trhu. Dalším důvodem poklesu spotřeby byl i růst nejistoty spojený zejména s nárůstem nezaměstnanosti a obavou o budoucí vývoj. Postiženy byly také podniky, na které dolehl pokles investic. Firmy se neuměly správně orientovat v novém systému, přišly o dotace, poskytování úvěrů bylo omezeno a navíc zhroucením východních trhů přišly o obchodní partnery⁵⁸. Krize ve vedení podniku se odrážela i na kvalitě a rozsahu československé výroby (Žídek, 2006: 107-109).

⁵⁶ Př. zbrojní průmysl na Slovensku. Zavírání podniků se citelně odrazilo na vzrůstu nezaměstnanosti. Díky tomu se tento faktor stal důležitým argumentem slovenských politiků.

⁵⁷ Mikrosférou rozumíme sféru jednotlivých spotřebitelů.

⁵⁸ Na poptávce po československém zboží se projevil i sjednocení Německa.

Na počátku reformy nebyly odvětvové rozdíly v neprospěch Slovenska tak markantní, ale postupně se prohlubovaly. Rozdíly v růstu nominálních výnosů mezi průmyslem Slovenské republiky a České republiky byly minimální: nárůst 125 %, respektive 127 % v roce 1991 oproti roku 1990 (Dědek, 1997: 57). Složitější vývoj však nastal ve slovenském zemědělství, na které mnohem tíživěji dopadlo zrušení diferenciálních příplatků, dotujících vyšší nákladovost hospodaření v horších přírodních podmínkách. Nominální výnosy v zemědělství v SR v roce 1991 oproti roku 1990 poklesly o 26,3 %; v ČR o 13,6 %. Takto vysoká ztrátovost celého odvětví způsobila v SR rentabilitu nákladů – 19 %, v ČR – 8,6 % (Dědek, 1997: 58). Průmyslová výroba poklesla celkově v roce 1991 o 21,2 %, slovenský podíl na úhrnné československé průmyslové produkci představoval v roce 1991 28,5 %, na tomto čísle se z velké části podílel zbrojní průmysl (Lukas, 2003: 41).

Na všechny tyto faktory reagovala i politická elita. Slovenská strana posuzovala svoji pozici v porovnání s méně bolestivým vývojem v ČR a žádala tak stále intenzivněji samostatné řešení své situace. Česká strana se vzhledem ke svému vyvinutějšímu potenciálu považovala za hybnou sílu transformace a „odpojení slabší části“ považovala za nelogický krok (Dědek, 1997: 64).

3.3.1 Zbrojní výroba

Jeden z nejpádnejších argumentů slovenských politiků při kritice radikální hospodářské reformy byla otázka zbrojní výroby. Na území Slovenska bylo umístěno 60 % zbrojního průmyslu ČSSR⁵⁹. Z produkce československých zbrojních závodů bylo v 80. letech asi 70 % vyváženo do států Varšavské smlouvy, zbytek do zemí třetího světa⁶⁰ (Žídek, 2006:

---

⁵⁹ V předchozí kapitole bylo zmiňováno, že po válce došlo k přenosu zbrojního průmyslu na Slovensko zejména z důvodu strategické polohy státu. Slovensko se díky této výrobě rychle modernizovalo.

⁶⁰ Zejména do Íránu, Iráku, Libye, Sýrie a Etiopie. ČSSR byla v 80. letech na 7 místě exportu zbraní na světě (Žídek, 2006: 35).

34). Avšak zatímco ČR se specializovala na výrobu lehkých letadel, avioniku⁶¹ a radarová zařízení (tedy produkce, která mohla snadno konvertovat do civilního sektoru), Slovensko se soustředilo zejména na výrobu těžké vojenské techniky⁶². Zbrojní výroba na Slovensku zaměstnávala asi 80 000 lidí (Rychlík, 2002: 250).

Ministr zahraničí Jiří Dienstbier však v roce 1990 prohlásil, za podpory prezidenta Havla, že úloha Československa jako světového obchodníka se zbraněmi končí a vojenská produkce se měla snížit o 85-89 %; v ČR měl tento pokles dosáhnout 80 % a ve SR více než 90 %⁶³ (Rychlík, 2002: 251). Vývoj zbrojní výroby v letech 1987-1992 ukazuje tabulka č. 9. Slovenská strana označila tento krok za líbivé gesto před světem, které provedla Praha bez ohledu na důsledky pro Slovensko, kde pracovní místa ztratilo přes 35 000 osob (Lukas, 2003: 43). Celý vývoj byl navíc umocněn tím, že český premiér V. Klaus následně výrobu zbraní v ČR opět povolil a prezident V. Havel tomu dal plné svolení.

---

⁶¹ Elektronické přístroje do letadel, např.: navigace, autopilot.

⁶² Příklad: závody v Martině vyrábějící tanky.

⁶³ Na Slovensku nakonec došlo ke zmírnění tempa. Přeměna vojenské výroby na civilní – rozsah i tempo změn – vyžadovalo totiž velkou finanční pomoc státu.

Tabulka č. 9: Zbrojní výroba ČSFR 1987-1992 (v cenách roku 1988)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992
ČSFR						
mld. Kč.	29,3	26,7	19	15,1	5	3,7
Index	100	91,1	64,8	51,5	17,1	12,6
ČR						
mld. Kč.	11,6	12,3	10,6	7,5	2,9	2,3
Index	100	106	91,4	64,6	25	19,8
SR						
mld. Kč.	17,7	14,4	8,4	7,6	2,1	1,4
Index	100	81,4	47,5	42,9	11,9	7,9

Zdroj: Žídek, 2006: 36

3.3.2 Zahraniční obchod

Oblast zahraničního obchodu musela projít po roce 1989 jednou z největších transformačních změn československé ekonomiky v historii. Rozpad RVHP, přechod na světové ceny a placení ve volně směnitelných měnách vedly nejen ke změně teritoriální orientace zahraničního obchodu, ale i k výrazné změně jeho komoditní struktury (Tomšík. 2002: 206). Úpadek obchodování s východními trhy je vidět v tabulce č. 10, teritoriální reorientace zahraničního obchodu je znázorněna v tabulce č. 11. Jistou výhodou Československa bylo, že jeho ekonomický potenciál byl slibným terčem pro směřování investic západních zemí. Tyto státy byly ochotny podílet se na rekonstrukci československé ekonomiky, kdy například zastaralá technologie byla do značné míry překonána přílivem zahraničního soukromého kapitálu (Švejnar, 1990: 37).

Tabulka č. 10: Východní Evropa: vývoz do zemí RVHP (mil. USD)

Země	1989	1990	1991	1992	1993
ČR ¹	5 103	3 422	2 045	1 103	1 009
Slovensko	1 827	1 169	1 376	1 200	1 130

¹ Bez obchodu mezi ČR a SR

Zdroj: Žídek, 2006: 136.

Tabulka č. 11: Teritoriální struktura zahraničního obchodu (v %)

	Státy s vyspělou tržní ek.	Z toho EU	Rozvojové země	Evr. Země s tranzitivní ek. (včetně Ruska)
Dovoz				
1989	27,8	14,9	12,2	60
1990	47,3	31,9	7,6	40,1
Vývoz				
1989	29,9	14,3	13,9	56,5
1990	43,6	31,3	10,9	40,8

Zdroj: Tomšík, 2002: 213

Poměr ČR a SR v rámci zahraničního obchodu se velmi lišil. Projevovala se zde zejména závislost Slovenska během komunistického režimu na východních trzích bývalého sovětského bloku. Nízký podíl vývozu SR byl způsoben rovněž tím, že konkurenceschopnost slovenských produktů na mezinárodních trzích byla celkově nižší, než tomu bylo u českého zboží určeného pro vývoz⁶⁴. Propastný rozdíl v čistém vývozu a jeho vývoj znázorňuje tabulka č. 12. Slovensko se v roce 1991 podílelo na celkovém vývozu Československa pouze 28,6 %. U vývozu do západních zemí tržní ekonomiky činilo toto číslo

⁶⁴ Této skutečnosti v drobné míře pomáhal i fakt, že určitá část komodit slovenského původu byla exportována firmami registrovanými v ČR, zatímco opačné případy byly méně časté.

dokonce jen 24,7 %. Podíl slovenského dovozu na celkovém dovozu ČSFR byl s 35,5 % nad průměrem⁶⁵. Z tržně orientovaných států činil slovenský dovoz 27,4 %, tedy v poměru k celkovému československému dovozu byl podprůměrný (Lukas, 2003: 45).

Tabulka č. 12: Vývoz ČSFR

Ukazatel	Roky	Absolutní údaje v mld. Kč		
		ČR	SR	ČSFR
Čistý vývoz	1990	-1,8	-32,7	-34,5
	1991	30,2	-9,3	20,9
	1992	3,6	-1,2	2,4

Zdroj: Dědek, 1997: 52

Výměna komodit samozřejmě probíhala i mezi ČR a SR, mezi oběma republikami existovalo silné hospodářské propojení. Česká část dodávala do SR spíše hotové výrobky, Slovensko naopak exportovalo do ČR především suroviny a polotovary. Avšak zatímco slovenské podniky se orientovaly především na český trh, rostoucí část české produkce nacházela odbyt zejména na západních trzích (Lukas, 2003: 40).

3.3.3 Míra nezaměstnanosti

Od počátku transformace se míra nezaměstnanosti vyvíjela, jak potvrzuje tabulka č. 13 zcela odlišně v české a slovenské části společného státu. Míra nezaměstnanosti a s ní spojená i rozdílná životní úroveň se stala se jedním ze zdrojů pnutí mezi politiky obou republik.

⁶⁵ Toto číslo může být matoucí, jelikož přes SR byl dovážen zemní plyn a ropa pro celou ČSFR.

Tabulka č. 13: Porovnání měr nezaměstnanosti (konec roku) v %

Země	1990	1991	1992
ČSFR	1	6,6	5,1
ČR	0,8	4,1	2,6
SR	1,5	11,8	10,4

Zdroj: Dědek, 1997: 54

Vysvětlení příčiny o tolik vyšší míry počtu nezaměstnaných v SR než v ČR bylo několik. Na Slovensku byl nižší věkový průměr ekonomicky aktivních obyvatel a po určitou dobu zde existovala štedřejší sociální síť⁶⁶, která se řadě obyvatel vyplatila užívat. ČR měla výhodu delšího úseku státních hranic s vyspělými tržními ekonomikami, proto desetitisíce obyvatel mohlo denně dojíždět do práce. Na míře nezaměstnanosti se velmi projevila i již zmíněná konverze zbrojního průmyslu a omezení dotací pro podniky (Homola-Kotrusová, 1998: 183-184).

Kompenzací měl být rozvoj malého a středního podnikání. Avšak zatímco koncem roku 1991 bylo v ČR zaregistrováno 1, 06 milionů soukromých podnikatelů (tj. 10,2 % z celkového počtu obyvatel), v SR pouze 280 tisíc (5,3 %) soukromých podnikatelů (Dědek, 1997: 54-55).

3.4 Politické důsledky ekonomické transformace

Ekonomická reforma měla, stejně jako v období po roce 1918, mnohem větší dopad na slovenské než na české obyvatelstvo. I příčina byla stejná: slabší slovenský průmysl nemohl obstát v konkurenci se silnějším průmyslem českým. Slovensko bylo sice po únoru 1948

⁶⁶ V roce 1991 byla průměrná podpora v nezaměstnanosti v ČR 1 601 Kč, v SR 1 686 Kč. V roce 1992: v ČR 1 404 Kč, v SR 1 478 Kč. Tato podpora se v ČR mohla čerpat po dobu 6 měsíců, v SR max. 1 rok. Poté měl každý nezaměstnaný nárok na sociální dávky (Homola-Kotrusová, 1998: 213-215).

přednostně industrializováno a v 80. letech se hospodářská úroveň ČR a SR téměř vyrovnala, neúměrná však přitom byla výstavba podniků na zpracování surovin a na výrobu zbraní.

Této situace využily po roce 1989 slovenské strany k protičeské agitaci a žádaly specifické reformy pro Slovensko, tedy již z minulosti známý požadavek samostatného slovenského národního trhu s vlastní regulací. Zastánci těchto myšlenek (např.: Marián Tkáč z HZDS) trvali zejména na provádění vlastní měnové politiky, určování výše daní a provádění samostatné celní politiky. Na obdobné požadavky a hesla typu „nerovnováha platů“ slyšela velká část zejména chudších vrstev obyvatel Slovenska (Rychlík, 2002: 250).

Dalším argumentem k samostatnému průběhu ekonomické reformy ze strany slovenských ekonomů bylo přiznání části majetku samotným republikám. K zahájení reformy bylo totiž nejprve nutné učinit stát skutečným vlastníkem, jelikož za komunismu byla naprostá většina majetku v tzv. všelidovém vlastnictví a stát sloužil jako pouhý správce. Rozpor komu majetek patří, zda Československu či národním státům, byl vyřešen kompromisem a majetek byl rozdělen mezi všechny tři subjekty (Rychlík, 2002: 128-129).

Důležitými zastánci ekonomické samostatnosti Slovenska byli členové skupiny NEZES. Dne 20. prosince 1989 se konalo ustavující shromáždění, na jehož základě vzniklo Nezávislé združenie ekonómov Slovenska (NEZES)⁶⁷. Setkání se účastnili významní ekonomové a právníci jako například Prof. Ing. Viktora Pavlendu, DrSc. či Prof. Ing. Hvezdoňa Kočtúcha (Rychlík, 2002: 129). Tito dva významní reformní ekonomové se angažovali již roku 1968, kdy žádali Slovensko jako samostatnou hospodářskou jednotku, ve které by ekonomické páky byly

---

⁶⁷ Na oficiálně prvním setkání roku 1989 se diskutovalo o nutnosti změny společenského systému a zároveň o využití tušených možností při dočasně oslabené kontrole ze strany světových mocností a zejména se řešila obnova slovenské samostatnosti.

v rukou slovenské vlády a jejích hospodářských orgánů. To samé žádali i roku 1991 s tím rozdílem, že socialistický systém měl být nahrazen kapitalistickým. Další významnou osobností hlásící se k NEZES byl již zmíněný ekonom Marián Tkáč ze strany HZDS, který v listopadu 1991 otevřeně žádal, aby Slovensko zřídilo samostatnou emisní banku, která by prováděla vlastní měnovou politiku⁶⁸. NEZES oproti Klausově ekonomické reformě počítal s mnohem větší úlohou státu v hospodářství. Členové z NEZES se domnívali, že urychlená privatizace a odbourání dotací by vyvolaly na Slovensku mnohem větší sociální otřesy. Právě odlišná sociální a hospodářská struktura Slovenska vedla k prosazování tzv. slovenských specifik⁶⁹ při provádění ekonomické reformy (Rychlík, 2002: 128-130).

Tato specifika byla hlavními argumenty zastánců vyhlášení hospodářské svrchovanosti Slovenska. V kompetenci federace tak měla zůstat pouze záležitost obrany, zahraničních věcí a monetární politika. Tyto žádosti na ekonomickou reformu byly v praxi těžko realizovatelné, protože by likvidovaly Československo jako jednotné daňové, celní a měnové území a znamenaly by tedy zánik ČSFR jako státu.

Uskutečněná ekonomická transformace byla na Slovensku vnímána jako český produkt, který byl implementován bez ohledu na slovenské zájmy. Je nutno však také podotknout, že slovenská vláda v období diskuzí o transformaci nepředložila žádnou vlastní oficiální (reálnou) koncepci. Následnou nezáviděníhodnou sociálně-ekonomickou situaci využily politické elity a důsledně na ni nasměrovaly své propagandistické působení (Morvay a kol., 2005: 29).

---

⁶⁸ NEZES, dostupné na: <http://www.nezes.sk/>, 15. 3. 2012.

⁶⁹ Mezi tzv. slovenské specifikace především patřil: nižší stupeň finalizace výroby ; vyšší dovozní náročnost; vysoká váha těžkých zbrojních výrob; výrazně vyšší orientace na východní trh; nižší efektivnost slovenské ekonomiky ve srovnání s ekonomikou českou (Morvay a kol., 2005: 50).

Rostoucí nespokojenost s transformací podporovaly na Slovensku hlasy volající po pomalejší reformě, po zvýšení transferů a po vyšší nezávislosti na Praze. V České republice se projevil opačný trend, kde veřejné mínění ve vzrůstající míře dávalo přednost politickým opatřením zaměřeným na další provádění ekonomické reformy, stejně tak jako snižování transferů na Slovensko. Rozdíly mezi českou a slovenskou zkušeností v období 1991 a 1992 vytvořily významný rámec pro volby v červnu 1992.

3.5 Volby 1992

Volby v roce 1990 byly v podstatě lidovým referendem o odmítnutí komunistického režimu, které se zúčastnilo zhruba 96 % oprávněných voličů (Krejčí, 1992: 59). Ve volbách v roce 1992 již nerozhodoval o výsledku voleb „lid“, nýbrž jednotliví voliči, kteří neměli příliš zkušeností se svobodnými volbami a s politickou soutěží politických stran. Volby probíhaly v čase, kdy ochaboval optimismus, pokud jde o nový stav věcí, a narůstala netrpělivost s neustálým jednáním o státoprávním uspořádání (Stein, 2000: 143).

Ve volbách 1992 voliči mohli vybírat ze 40 stran, které měly většinou dost podobné programy. Řada stran se spojovala v koalice, za účelem dosáhnout alespoň minima hlasů potřebných ke vstupu do zákonodárného sboru. Žádná strana ani koalice však v podstatě neměla celostátní charakter a tudíž ani šanci získat silnou pozici v obou částech Federálního shromáždění. Nepomohlo ani přijetí volebního zákona s povinnými kvoty pro strany a koalice⁷⁰, který vytvořil lepší podmínky pro zvětšení zisku velkých stran (Krejčí, 2006: 282).

---

⁷⁰ Povinné kvoty byly 5 % pro politické strany, 7 % u dvoučlenných a tříčlenných koalic a 10 % u koalic čtyřčlenných a vícečlenných (Krejčí, 1992: 77).

3.5.1 Volební kampaň a nálada společnosti

Volební kampani dominovala celkem tři témata. První téma se týkalo hospodářské reformy a tempa, kterým byla realizována. Druhé téma, forma nebo sama existence společného státu, hrálo důležitější roli na Slovensku než v ČR⁷¹. Za třetí šlo o rozdělení na „pravici“ a „levici“, kterému napomáhalo i přijetí lustračního zákona⁷². V ČR se pravicová uskupení⁷³ zasazovala za radikální a rychlý reformní program, zatímco středové a levicové strany zdůrazňovaly sociální důsledky reformem, prosazovaly volnější tempo a kritizovaly některé stránky vládní politiky. Na Slovensku, kde byla mnohem větší nezaměstnanost, vinili občané z problémů právě hospodářskou reformu „diktovanou z Prahy“ a podporovali pokračování státního intervencionismu (Stein, 2000: 143-144).

Již před volbami byla znatelná pravicová orientace v ČR, kde většina obyvatel podporovala další pokračování ekonomické transformace, zatímco spíše levicové a národnostně orientované obyvatelstvo SR požadovalo provádět svou vlastní pomalejší a sociálně citlivější ekonomickou reformu. Slováci si přáli, aby jim Češi již dále nezasahovali do jejich záležitostí. Hospodářskou situaci, ve které se nacházeli, dávali za vinu Čechům jakožto iniciátorům ekonomické transformace. Češi brali své zasahování do slovenských záležitostí jako své „výsadní právo“, jelikož Slovensko sponzorovali svými penězi. České a slovenské obyvatelstvo se však shodovalo v tom, že si přejí zachovat Československo. Varianty státoprávního uspořádání a názor občanů na

---

⁷¹ Většina slovenských politických stran prosazovala více či méně radikální změnu struktury společného státu. Pouze VPN a maďarské menšinové strany byly jasně pro federaci. Otevření pro samostatnost byla pouze Slovenská národní strana.

⁷² Federální parlament tento zákon přijal 4. října 1991. Jeho cílem bylo omezit působení bývalých příslušníků a spolupracovníků StB ve funkcích státní správy, armádě nebo justici. Zákon měl chránit před zneužitím pravomocí a zabránit aby lidé, kteří přijali roli v minulém režimu, nemohli brzdit změny, které měly být v Československu provedeny. Zatímco v ČR se některé pravicové strany vyslovovaly pro radikálnější opatření, než jaká zavedl kontroverzní federální zákon, levicové strany (zejména na Slovensku) naopak označily zákon za neústavní (Krejčí, 1992: 95).

⁷³ Př.: ODS, SPR-RSČ, ODA.

ně ukazuje tabulka č. 14. Slovákům vyhovovala ochrana relativně stabilního a v porovnání s jinými postkomunistickými zeměmi zámožného československého státu. Češi měli stále na paměti myšlenku čechoslovakismu a s Československem se ztotožňovali.

Tabulka č. 14: Názory veřejnosti na státoprávní uspořádání (v %)

Varianta uspořádání	volby 1990		volby 1992	
	ČR	SR	ČR	SR
nezávislé státy	12	13	13	18
federace	45	63	28	26
unitární stát	37	14	29	11
spolková republika	X	X	21	6
konfederace	X	X	5	31

Zdroj: Krejčí 2006: 301

3.5.2 Český a slovenský stranický systém

Stranický systém Československa byl rozdělen na dva zcela autonomní národní stranické systémy. Zásadní odlišnost českého a slovenského národa se odrážela rovněž v postoji obyvatel k volbě politické strany. Lze rozdělit šest štěpících dimenzí: socioekonomická, náboženská, kulturně-etnická, rozdělení centrum - periferie, dle podpory režimu a zahraniční politika. V socioekonomické rovině se promítal vztah k ekonomické reformě, kdy Češi podporovali radikální ekonomickou reformu a tzv. volnou ruku trhu, zatímco Slováci upřednostňovali pomalý proces reformy se zásahy státu. V náboženské štěpící linii se sice projevila daleko větší náboženská role v SR než v ČR, avšak u voleb 1992 převládl na Slovensku spíše vliv nacionalistický. V kulturně-etnické rovině bylo zřejmé rozdílné vnímání identity. Zatímco Češi vnímali svou československou identitu jako primární, pro Slováky byla určující jejich slovenská národnost. Rozdělení centrum - periferie odpovídalo rozdělení ČR - SR (Henderson, 1995: 112-116).

Česká republika byla průmyslově rozvinutější již za habsburské monarchie. Během vlády komunistické strany se sice rozdílly znatelně srovnaly, avšak slovenská ekonomika zůstala i nadále zranitelnější a méně stabilní než ta česká. Tento fakt potvrzovala míra nezaměstnanosti v roce 1992, která byla v ČR okolo 3 %, zatímco v SR dosahovala 11 %. Štěpící dimenze dle podpory režimu je sporná. Pravdou je, že Slovensko bylo za komunistického režimu daleko více podporováno a prošlo vlnou industrializace. Z tohoto důvodu nevnímají Slováci komunismus jako naprostou katastrofu – jako byl vnímán u většiny českého národa. Proto se řada Slováků dívala na radikální ekonomickou reformu jako na „kapitalistický produkt“ řízený z Prahy. Šestou, poslední dimenzí je zahraniční politika. ČR se orientovala výhradně na západní zahraniční politiku, avšak pro Slovensko měla i východní dimenze zahraniční politiky zásadní význam (Henderson, 1995: 116-118).

České veřejné mínění reprezentovala zejména Občanská demokratická strana, která utvořila koalici s Křesťanskodemokratickou stranou. Na Slovensku bylo nejsilnějším politickým subjektem Hnutí za demokratické Slovensko.

3.5.3 Občanská demokratická strana a česká politická scéna

ODS byla liberálně-konzervativní strana, jejíž programové prohlášení *Cesta k prosperitě* hlásalo, že je pro zachování federativního státu, pokud jeho státoprávní uspořádání bude funkční a nebude překážkou přeměny ve společnosti. Ve svém programu ODS jmenovala výlučné kompetence federace: ochrana federální ústavnosti a základních lidských práv, obrana státu, zahraniční a zahraničně obchodní vztahy, ochrana životního prostředí, vybrané oblasti hospodaření státu. V ekonomické oblasti kompetence federace vycházely z toho, že hospodářství ČSFR tvoří ekonomický celek založený na jednotném vnitřním trhu, na jednom celním území, na jedné měně, na volném

pohybu kapitálu, pracovních sil, zboží a služeb a na jednotné právní úpravě trhu a vlastnictví. ODS ve svém programu trvala na pokračování ekonomické transformace a fungování „neviditelné ruky trhu“ a zásahy „viditelné ruky státu“ chtěla omezit na legislativní a institucionální ochranu soukromého vlastnictví a volné konkurence. Úloha státu v období ekonomické transformace měla dle ODS spočívat především v budování tržních institucí (burza cenných papírů, obchodní soudy, obchodní komora atd.) a samozřejmě v legislativní činnosti, která musí vytvořit nezbytný zákonný rámec pro tržní hospodářství. ODS také striktně trvala na kupónové privatizaci, která měla urychlit transformační proces⁷⁴.

K dalším významným českým stranám patřil Levý blok a Československá sociální demokracie. LB svými programovými cíli navázal na dokumenty KSČM a Demokratické levice ČSFR. Hlásil se ke koncepci demokratického socialismu, avšak bral nejmenší ohled na regionální specifika. ČSSD patřila k obhájčům národních zájmů (Krejčí, 2006: 298).

3.5.4 Hnutí za demokratické Slovensko a slovenská politická scéna

HZDS pojalo svůj program formou „tezí“ a „desater“. V ekonomických myšlenkách se s ODS rozcházelo zejména v názoru na úlohu státu. HZDS požadovalo pozitivní účast státu na regulování hospodářství a formování funkčního trhu. Negativně se stavělo ke kupónové privatizaci, kdy varovalo před vyprodáním národního majetku do zahraničí či do rukou úzké skupiny lidí. Navrhovalo přijetí zákonných opatření a ustanovení parlamentní komise pro dohled nad procesem privatizace. Jedním z bodů programu HZDS byla příprava a schválení dokumentu o svrchovanosti Slovenské republiky a příprava i schválení Ústavy Slovenské republiky, získání mezinárodní subjektivity Slovenska.

---

⁷⁴ ODS: Volební program 1992. Svoboda a prosperita, volby do PSP ČR 1992. dostupné na: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf, 29. 3. 2012.

HZDS požadovalo uzavření smlouvy s ČR, která mimo jiné měla zabezpečit společný a paralelní ekonomický prostor⁷⁵. V. Mečiarovi se podařilo přesvědčit velkou část společnosti, že jejich požadavky jsou slučitelné s existencí Československa. HZDS zároveň tvrdilo, že má dokonce pět variant dalšího uspořádání česko-slovenských vztahů⁷⁶, o kterých se mělo konat referendum. Námitky, že všechny tyto varianty vyžadují souhlas české strany, která dala jasně najevo, že odmítne-li Slovensko federaci, bude trvat na rozdělení státu, byly ignorovány (Rychlík, 2002: 275).

Další významná strana Slovenska byla Strana demokratické levice, která vystupovala jako strana sociálnědemokratického evropského typu. Kladla důraz na vybudování sociálně spravedlivé demokratické společnosti, sociálně tržního hospodářství se zachováním státního dozoru v privatizovaných odvětvích strategického významu. Ve státoprávní oblasti se zasazovala za „skutečnou“ federaci, vybudovanou na silných národních republikách (Žatkuliak, 2005: 1401). Vlivnou stranou na slovenské politické scéně byla i Slovenská národní strana, která tvrdila, že kroky ekonomické reformy silně poškozují Slovensko. SNS byla jediná strana, která si ve svých programových cílech kladla za úkol osamostatnění Slovenska (Žatkuliak, 2005: 1401).

3.5.5 Výsledek voleb a povolební vyjednávání

Ve dnech 5. a 6. června 1992 se konaly volby do Federálního shromáždění. Na ty samé dny byly vyhlášeny i volby do České a Slovenské národní rady. V českých zemích zvítězila třetinou volebních hlasů konzervativní koalice ODS-KDS. Na Slovensku porazila ostatní strany rovněž s třetinou hlasů HZDS. Přesné výsledky voleb do FS

---

⁷⁵ HZDS: Volební program 1992, dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/49378325/Volebny-program-HZDS-1992>, 29. 3. 2012.

⁷⁶ Federace, konfederace, reálná unie, uspořádání vztahů na způsob Beneluxu a vznik samostatných států.

ukazují tabulky č. 15 a 16. Výsledky voleb do ČNR a SNR pak tabulky č. 17 a 18.

Tabulka č. 15: Výsledky voleb do FS, ČR 1992

ČESKÁ REPUBLIKA							
Strana, hnutí, koalice	SNĚMOVNA LIDU			SNĚMOVNA NÁRODŮ			Posl. ve FS
	Získané hlasy		Mand.	Získané hlasy		Mand.	
	absolut.	v %			absolut.		v %
ODS- KDS	2 200 937	33,9	48	2 168 421	33,4 3	37	85
LB	926 228	14,2 7	19	939 197	14,4 8	15	34
ČSSD	498 030	7,67	10	440 806	6,8	6	16
SPR- RSČ	420 848	6,48	8	413 459	66,3 7	6	14
KDU- ČSL	388 122	5,98	7	394 296	6,08	6	13
LSU	378 962	5,84	7	393 182	6,06	5	12

Zdroj: Krejčí 2006: 284

Tabulka č. 16: Výsledky voleb do FS, SR 1992

SLOVENSKÁ REPUBLIKA							
Strana, hnutí, Koalice	SNĚMOVNA LIDU			SNĚMOVNA NÁRODŮ			Posl. ve FS
	Získané hlasy		Mand.	Získané hlasy		Mand.	
	absl.	v %		absl.	v %		
HZDS	1 036 459	33,53	24	1 045 395	33,85	33	57
SDL	446 230	14,44	10	433 750	14,04	13	23
SNS	290 249	9,39	6	288 864	9,35	9	115
KDH	277 061	8,96	6	272 100	8,81	8	14
MKDMESWS	227 925	7,37	5	228 219	7,39	7	12
SDSS	150 095	4,86	x	188 223	6,09	5	5

Zdroj: Krejčí, 2006: 285

Tabulka č. 17: Volby do ČNR, 1992

Strana, hnutí, koalice	Získané hlasy		Mandátů
	absolutně	v %	
ODS-KDS	1 924 483	29,73	76
LB	909 490	14,05	35
ČSSD	422 736	6,53	16
LSU	421 988	6,52	16
KDU-ČSL	406 341	6,28	15
SPR-RSČ	387 026	5,98	14
ODA	383 705	5,93	14
HSD-SMS	380 088	5,87	14

Zdroj: Krejčí, 2006: 287

Tabulka č. 18: Volby do SNR, 1992

Strana, hnutí, koalice	Získané hlasy		Mandátů
	absolutně	v %	
HZDS	1 148 625	37,26	74
SDL	453 203	14,7	29
KDH	273 945	8,89	18
SNS	244 527	7,93	15
MKDMESWS	228 885	7,42	14

Zdroj: Krejčí, 2006: 289

3.6 Koaliční jednání ODS-HZDS

K prvnímu jednání mezi představiteli ODS a HZDS došlo 8. června 1992 v Brně. ODS předpokládala, že Mečiarův požadavek na slovenskou mezinárodní subjektivitu byl pouze populistický tah jak získat voliče SNS. Byla ochotna provést ústupky⁷⁷, pokud by ovšem neohrozily pokračování ekonomických reforem. Trvala také na opětovném zvolení Václava Havla prezidentem. HZDS však předložilo návrh, dle kterého měly v ČSFR vzniknout dva různé hospodářské prostory se dvěma ústředními bankami

⁷⁷ Př.: omezení pravomoci federálních úřadů, nabídka klíčových ministerstev včetně křesla federálního premiéra, ale i ústupky symbolického významu jako zvláštní označení na uniformách slovenských vojáků, apod.

(emisními bankami) - českou a slovenskou, ale se společnou měnou. HZDS požadovalo, aby SR mohla utvářet hospodářskou, daňovou a finanční politiku podle svých potřeb a využívalo práva mezinárodní subjektivity. Armádu však měly mít obě republiky společnou. ODS takovýto model označila za hybridní, kde je Slovensku zajištěna politická svoboda, ale odpovědnost nese Československo za české peníze (Vodička - Cabada, 2011: 156-157). HZDS včele s V. Mečiarom schválně kladlo české straně nereálné podmínky, jelikož si uvědomovalo společenskou náladu na Slovensku. Slováci sice byli rozladěni z hospodářské situace a zásahů české strany ve formě ekonomické reformy, avšak rozpad společného státu si nepřáli.

Druhé kolo jednání se uskutečnilo 11. června na sekretariátu ODS na Malé Straně v Praze. ODS představila svou koncepci „volnější federace“, kterou ale HZDS nepřijalo. I nadále trvalo na jednotné měně⁷⁸ se dvěma emisními bankami⁷⁹. ODS včele s V. Klausem tento požadavek odmítla s odůvodněním, že by to vedlo ke kolapsu měny i hospodářství. V. Klaus zároveň vyjádřil obavu, že i dlouhotrvající jednání spojené s prodlužováním nejistoty vážně poškozují hospodářský vývoj. Slovenská strana na jednání prohlásila, že nepožaduje rozdělení a že předpokládá svobodný svazek dvou samostatných států s mezinárodněprávní subjektivitou (Stein: 2000: 160-161).

Na třetím kole jednání, uskutečněném 17. června v Praze, byli zástupci ODS rozhodnutí přimět HZDS k jednoznačnému rozhodnutí. Buď bude vytvořena koaliční federální vláda pro funkční, decentralizovanou ČSFR, nebo vznikne dočasná federální vláda pověřená přípravou rozdělení. Přijetí druhé varianty potvrdil V. Mečiar tím, že zamítl Klausův návrh, aby se oba stali členy federální vlády. Na Klausovo nařčení, že Slováci by chtěli získat svou nezávislost za české peníze, reagoval V.

---

⁷⁹Na tomto požadavku trval zejména místopředseda HZDS Michal Kováč, pozdější předseda nově zvoleného FS a první prezident samostatného Slovenska.

Mečiar prohlášením „každý za své“. Záměr definitivně rozdělit ČSFR potvrdili V. Klaus i V. Mečiar prohlášením, že se stanou předsedy vlád svých národních republik (Vodička-Cabada, 2011: 158).

Ke čtvrtému kolu jednání došlo 19. července v Bratislavě. Byl vypracován návrh programu nové vlády. Spornými body se zde bylo určení přesných zásad tvorby rozpočtu v duchu principu „každý za své“. Klíčovou otázkou bylo také pokračování ekonomické reformy na Slovensku. Na základě podpisu politické dohody a zásad vládního prohlášení byla vytvořena federální vláda a tím i zažehnáno nebezpečí zhroutení federální státní správy (Rychlík, 1998: 341-342).

Konání v pořadí pátého kola jednání 22. - 23. července v Bratislavě předcházela volba prezidenta. ODS prohlásila, že jediným kandidátem je a bude Václav Havel a že prezidentem bude buď V. Havel, nebo nikdo. HZDS však variantu V. Havla jako prezidenta odmítlo, ale zároveň nepostavilo vlastního kandidáta. V. Havel bez souhlasu HZDS a SNS nemohl být kvůli zákazu majorizace zvolen. Havlovo nezvolení vyvolalo v Praze protislovenskou demonstraci a žádost okamžitého osamostatnění České republiky a zvolení V. Havla prezidentem. Václav Havel na tuto situaci reagoval prohlášením, že nechce působit jako úředník při demontáži československého státu (Rychlík, 2002: 287-288). O šest dní později došlo k pátému kolu jednání mezi ODS a HZDS, na kterém bylo dohodnuto, že budou přijaty zákony o způsobu zániku federace a o rozdělení majetku (Stein, 2000: 168).

Šesté kolo jednání proběhlo v Brně 26. srpna. Bylo veřejně vyhlášeno datum 1. ledna 1993 jako datum možného rozdělení Československa. Během podzimu 1992 přijalo FS řadu zákonů potřebných k rozdělení federace. Zejména pak ústavní zákon č. 493/1992 Sb., o zániku federace s účinností od 1. ledna 1993, a ústavní zákon č.

541/1992 Sb., o dělení majetku České a Slovenské Federativní Republiky (Vodička-Cabada, 2011: 160).

3.7 Shrnutí

Rozdílný dopad ekonomické transformace na Českou republiku a Slovensko se podepsal i na budoucím vývoji společného státu. Slabší slovenský průmysl bolestněji přijímal ekonomické reformy, což se projevilo na HDP a především na růstu nezaměstnanosti. Slováci ze své nezáviděníhodné situace vinili českou stranu jakožto iniciátora transformace. Slovenské politické elity této situace ve společnosti využily a žádaly větší míru autonomie. Naopak Češi se přikláněli k pokračování rozběhnutých ekonomických změn.

Obyvatelé ČR i SR, i když z rozdílných důvodů, si přáli společný stát zachovat. Ve volbách však zvítězily strany, jejichž programové cíle byly neslučitelné.

4 DALŠÍ PŘÍČINY ČESKO-SLOVENSKÉHO ROZCHODU

4.1 Historické příčiny

Před vznikem Československa v roce 1918 se oba národy vyvíjely ve dvou rozdílných státních celcích. Tento fakt vyústil v reálný československý dualismus s kulturní, náboženskou, politickou i hospodářskou dimenzí. Československý stát tak nebyl společenstvím jednoho československého národa, ale společným státem dvou národů (pokud odhlédneme od přítomnosti dalších menšin), s poměrně odlišnou historií, jejichž představy o podobě společného státu i jejich vzájemného vztahu se výrazně lišily. Jakékoli pokusy státoprávního uspořádání tak narážely na překážky, které pramenily z odlišné historie a odlišného vývoje obou národů.

4.2 Rozdíly české a slovenské politické kultury

Rozdílné dějiny se promítají i do politické kultury obou národů. Češi a Slováci žili po tisíce let od sebe odděleně. Samostatně si vytvářeli vlastní identitu, formovali civilizační a kulturní tradice a vytvářeli si tak svojí vlastní politickou kulturu. Ta se promítla i do odlišného chování voličů. Rozdíly v názorech, postojích a hodnotových představách obou národů vedly k rozpadu stranického systému Československa na dva zcela autonomní národní stranické systémy. Odlišná politická kultura ovlivnila i postoje a názory na pluralistický politický systém, na hospodářské reformy a tržní hospodářství (Vodička, 2003: 205-208).

4.3 Chybějící funkční ústava

Rozdílné představy ohledně státoprávního uspořádání Čechů a Slováků brzdily přijetí nové demokratické ústavy. Ekonomická transformace a její rozdílný dopad na ČR a SR tuto propast v představách ještě více prohloubily. Pro politické představitele byla proto

spíše aktuální příprava voleb a jednání o řešení ústavní krize bylo přesunuto do pozadí. Platila tak ústava z éry Pražského jara a s ní spojen tzv. zákaz majorizace, který brzdil přijetí jakýchkoliv rozhodnutí.

4.4 Zájmy nových politických elit

Rozdělení ČSFR bylo zejména zájmem slovenské mocenské elity, která vzešla z voleb 1992. V novém slovenském státě bylo k dispozici několik tisíc vysokých státních funkcí a postů v zastupitelských úřadech, které si mohli představitelé HZDS a jejich koaliční partneři rozdělit. Ve hře byl k dispozici i veškerý státní majetek Slovenské republiky, který si za zlomek reálné ceny „rozdělili“ občané, kteří měli styky s vládní garniturou. Česká strana chtěla společný stát zprvu zachovat, avšak po neúspěšných jednáních o státoprávním uspořádání a hospodářských otázkách si i politická reprezentace přála provést rozdělení co nejrychleji a pokud možno hladce.

5 ZÁVĚR

Tématem práce byl rozpad Československa po roce 1989, se zaměřením na ekonomické aspekty, které přispěly ke konečnému rozdělení republik. Cílem práce bylo vysvětlit, jak moc důležitým faktorem v politickém a historickém vývoji Československa byla rozdílná hospodářská úroveň Slovenska v porovnání s českými zeměmi a jak velkou úlohu sehrály ekonomické aspekty v konečném rozdělení na dva samostatné celky. Práce prokázala, že ekonomické faktory ovlivňovaly vzájemné soužití Čechů a Slováků po celou dobu existence společného státu.

Již od založení Československa v roce 1918 bylo zřejmé, že rozdílná ekonomická úroveň českých zemí a Slovenska bude ve společném soužití činit velké problémy. Během první republiky byly české země oproti agrárnímu Slovensku daleko více hospodářsky rozvinuté. Tento fakt se projevil i v politické rovině, kdy z pozice vyspělejší části státu převzaly české země vedoucí úlohu. Slováci proto žádali větší míru autonomie. Situace se obrátila v době druhé světové války, kdy byl vytvořen samostatný slovenský stát jako politický a vojenský spojenec nacistického Německa. Zprvu Slovensko prožívalo ekonomický rozkvět spojený s militarizací hospodářství. Počáteční nadšení však vystřídalo vystřízlivění v podobě upadající životní úrovně. Slováci začali opět uvažovat o obnově Československa, která představovala pro Slovensko ekonomickou jistotu.

V poválečném období navazovala hospodářská politika v Československu na principy Košického vládního programu. Začala tedy industrializace Slovenska, která měla vést k hospodářskému vyrovnání obou částí republiky, a tím i k řešení národnostní otázky a upevnění československé státní jednoty. Slováci podpoření zlepšující se ekonomickou situací však naopak žádali větší míru autonomie. Proces

zvyšování hospodářské úrovně Slovenska byl ale prováděn na úkor českých zemí. Zpomalení hospodářského vývoje v Československu a stagnace reálných příjmů vyvolávaly proto na české straně náladu proti dalším přesunům prostředků na Slovensko. Češi se stále utvrzovali v tom, že na Slovensko „doplácejí“. Na Slovensku naproti tomu převažovalo mínění, že federální rozpočet odčerpává ze Slovenska neúměrně vysoké daně a odvody, a dotacemi se pouze část takto vybraných peněz do slovenského rozpočtu vrací, přičemž Slovensko je znevýhodněno celostátní cenovou politikou. Značná část Slováků měla proto i nadále pocit, že žije v českém ekonomickém područí a že Slovensko je ekonomicky Čechy „vykořisťováno“, protože tvoří jen doplněk k hlavní výrobě v českých zemích. „Doplácení“ a „vykořisťování“ se stalo hlavním argumentem slovensko-českých roztržek.

Problémy česko-slovenských vztahů se plně projevíly po sametové revoluci po roce 1989. Na povrch vylíhly v podobě sporů mezi českou a slovenskou stranou v jednáních o československém prezidentovi, názvu státu, rozdělení kompetencí či v diskuzích o podobě ústavy. Opravdová krize v česko-slovenských vztazích však přišla v průběhu procesu ekonomické transformace, která ještě více rozdělila českou a slovenskou stranu. Radikální reforma měla daleko větší dopad na slovenské než na české obyvatelstvo. Příčinou byl slabší slovenský průmysl, který nemohl obstát v konkurenci se silnějším průmyslem českým. Ten byl na Slovensku mimo jiné zasažen i rapidním omezením zbrojního průmyslu a zahraničního obchodu s východními zeměmi.

Hospodářská situace a postoj k ekonomické reformě se plně promítl ve volbách 1992. Levicová Slovenská republika žádala pomalejší reformu, zvýšení transferů a vyšší nezávislost na Praze. Splnění těchto požadavků sliboval program HZDS. Ve spíše pravicově orientované České republice se projevil opačný trend. Veřejné mínění ve vzrůstající míře dávalo přednost politickým opatřením zaměřeným na další

provádění ekonomické reformy, stejně jako snižování transferů na Slovensko. Nejlepší volbou pro ČR proto bylo zvolení ODS. Vítězstvím těchto dvou stran si však českoslovenští občané nechtěně zajistili rozpad státu, neboť cíle v programech obou stran byly neslučitelné.

Rozpad Československa byl důsledkem celé řady dalších důvodů. Nejdůležitějšími byly: historické příčiny, rozdíly české a slovenské politické kultury, chybějící funkční ústava, zájmy nových politických elit. Ekonomické aspekty rozpadu Československa se prolínají do všech sfér. V rámci historických příčin měl česko-slovenský dualismus i hospodářskou dimenzi. Rozdílná ekonomická úroveň Slovenska a českých zemí nevytvořila prostředí, v němž by mohlo docházet ke sbližování postojů a motivů obou národních společenství a jejich elit. I v rozdílech české a slovenské politické kultury se promítl ekonomický faktor. Díky rozdílné hospodářské situaci se oba národy vyvíjely v naprosto odlišných podmínkách, které se promítly i do názorů, postojů a hodnotových představ obou národů. Ekonomická transformace a její důsledky na atmosféru ve společnosti měly část viny také na absenci funkční ústavy. Místo diskuzí o podobě nové ústavy byly upřednostňovány spíše otázky týkající se ekonomické reformy. Rozdílný postoj společnosti k radikální reformě a řešení hospodářské situace pak využily ke svému prospěchu politické elity, které si velmi dobře uvědomovaly, jaký profit pro ně bude znamenat osamostatnění republik.

POUŽITÉ ZDROJE

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub (2001): *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita.

Dědek, Oldřich (1997): *Ekonomické aspekty zániku Československa*. Praha: Fortuna

Đurica S., Milan (1996): *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Henderson, Karel (1995): Czechoslovakia: The failure of consensus politics and the break-up of the federation. *Regional & Federal Studies*. Vol. 5, No. 2, s. 111-133.

Homola, Andrej – Kotrusová, Miriam (1998): Politika trhu práce v Českéj a Slovenskej republike po roku 1989. In: Potůček, Martin – Radičová Iveta: *Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989*. Praha: Karolinum, s. 183-229.

HZDS: Volební program 1992, dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/49378325/Volebny-program-HZDS-1992>, 29. 3. 2012.

Janák, Jan (2007): Období 1848-1914 / Vývoj jednotlivých odvětví. In: Jakubec, Ivan – Jindra, Zdeněk: *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, s. 207-246.

Jindra, Zdeněk – Jakubec, Ivan (2007): Obecná charakteristika 1815-1914. In: Jakubec, Ivan – Jindra, Zdeněk: *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, s. 155-184.

Kamenec, Ivan (1992): *Slovenský stát*. Praha: Anomal.

Kaplan, Karel (2000): *Kořeny československé reformy 1968. I.-II., Československo a rozpory v sovětském bloku, Reforma trvale nemocné ekonomiky*. Brno: Dopněk.

Klaus, Václav (1991): *Ekonomická věda a ekonomická reforma*. Praha: Gennex.

Košický vládní program, dostupné na: www.prf.cuni.cz/1948/texty/kvp.doc, 23. 3. 2012.

Kováč, Dušan (2011): *Dějiny Slovenska*. Praha: Lidové noviny.

Králík, Oldřich (1999): *Transformace české (československé) ekonomiky*. Brno: CERM

Krejčí, Oskar (1992): *Kdo vyhraje volby '92*. Praha: Ucho.

Krejčí, Oskar (2006): *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional Publishing.

Lacina, Vlastislav (1998): Hospodářská politika jako faktor ekonomického růstu a stabilizace československé společnosti ve dvacátých letech. In: Harna, Josef: *Moderní dějiny 6*. Praha: Historický ústav, s. 109-122.

Lukas, Zdeněk (2003): Češi a Slováci: hospodářské a sociální diskrepance. In: Vodička, Karel: *Dělení Československa: deset let poté ...*. Praha: Volvox Globator, s. 39-50.

Mlynárik, Ján (2003): História česko-slovenských vzťahov. In: Vodička, Karel: *Dělení Československa: deset let poté ...*. Praha: Volvox Globator, s. 11-29.

Morvay, Karol a kol. (2005): *Transformácia ekonomiky: skúsenosti Slovenska*. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky Slovenskej akadémie vied.

NEZES, dostupné na: <http://www.nezes.sk/>, 15. 3. 2012.

ODS: Volební program 1992. Svoboda a prosperita, volby do PSP ČR 1992. dostupné na: http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf, 29. 3. 2012.

Olivová, Věra (2000): *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum.

Pacner, Karel (199): *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Themis.

Pehr, Michal (2011): *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita*. Praha: Lidové noviny.

- Průcha, Václav a kol. (2004): *Hospodářské a sociální dějiny Československa. 1. díl, období 1918-1945*. Brno: Doplněk.
- Průcha, Václav a kol. (2009): *Hospodářské a sociální dějiny Československa. 2. díl, období 1945-1992*. Brno: Doplněk.
- Příhoda, Petr (2003): Sociálně-psychologické aspekty soužití Čechů a Slováků. In: Vodička, Karel: *Dělení Československa: deset let poté ...*. Praha: Volvox Globator, s. 31-38.
- Rychlík, Jan (1998): *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Rychlík, Jan (2002): *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Spěváček, Vojtěch (2002): Od plánu k trhu. In: Spěváček, Vojtěch a kol.: *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty*. Praha: Linde, s. 17-28.
- Stein, Eric (2000): *Česko – Slovensko: konflikt – roztržka – rozpad*. Praha: Academia.
- Švejnar, Jan (1990): *Strategie ekonomické přeměny Československa*. Praha: Lidové noviny.
- Tomšík, Vladimír (2002): Zahraniční obchod a vnější ekonomická rovnováha ČR. In: Spěváček, Vojtěch a kol.: *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty*. Praha: Linde, s. 206-246.
- Vodička, Karel (2003): Příčiny rozdělení: shrnující analýza po deseti letech. In: Vodička, Karel: *Dělení Československa: deset let poté ...*. Praha: Volvox Globator, s. 205-264.
- Vodička, Karel (2011): Politický systém komunistického Československa. In: Vodička, Karel – Cabada, Ladislav: *Politický systém České republiky: Historie a současnost*. Praha: Portal, s. 65-130.
- Vodička, Karel – Cabada, Ladislav (2011): Rozpad československé federace. In: Vodička, Karel – Cabada, Ladislav: *Politický systém České republiky: Historie a současnost*. Praha: Portal, s. 145-165.

Žatkuliak, Jozef (2005): Politické strany a hnutí na Slovensku. In Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany : vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl, Období 1938-2004*. Brno: Doplněk, s. 1395-1410.

Žídek, Libor (2004): *Česká ekonomika v 90. letech*. Brno: Masarykova univerzita.

Žídek, Libor (2006): *Transformace české ekonomiky: 1989-2004*. Praha: C. H. Beck.

RESUMÉ

This bachelor thesis is focused on economic aspects of split of Czechoslovakia in the end 1992. The main goals of this thesis are: Firstly, the fact considering economic differences between the Czech lands and Slovakia which influenced common life of Czechs and Slovaks is tried to be proved. Secondly, the connection between economic and political development is discussed. Thirdly, the role of economic aspects in the split of Czechoslovakia are determined.

The origin of different economic development can be found in the 19th century. The Czech lands were the most develop parts of the Austria-Hungary Empire. On the contrary, Slovakia was an agricultural country. During the First Czechoslovak Republic, Slovakia perceived itself as the only part under the central control of the Czech state. The situation changed after 1948, especially after the Soviet occupation of 1968; Slovakia became more industrialized and its economic level nearly reached the economical level of Czech in 1980s. The problems of the Czech-Slovakia relations which were repressed by communist regime emerged again after the Velvet Revolution of 1989. The situation had been escalated by rapid economic reform which had a deep impact on Slovakia. The only possible solution of this problem was the divorce.

Dividing of Czechoslovak state had a lot of reasons in 1992. The most important reasons were historical condition, differences in Czechs and Slovaks political culture and absence of constitution. This thesis confirmed that economic conditions also were important aspect during the negotiation about independence both nation.